

Katılım Bankacılığı: Yapı, Uygulama ve Yasa Bağlamında Temel Sorunlar

Yunus Keleş*

Received: 21.03.2020

Accepted: 23.10.2020

DOI: 10.25272/ijisef.707169

Type: Research Article

Öz

Faizsiz iktisat ilkelerinin güncel hayata uygulanabilecek bir modele ve esnekliğe dönüştürülmesi gerekmektedir. Her model ve kurum ancak yapıcı eleştiriler, kurucu tavsiyeler ve ufuk açıcı rehberliklerle gelişip kemale erebilir.

Katılım bankacılığı kalkınma hedefine kilitlenen bir felsefeyle hareket ederek bir taraftan ticari faaliyetlerini sürdürürken diğer taraftan da tasarruf ve yatırım açısından faize alternatif bir model ortaya koyarak hayırlı bir çıkış açmış olacaktır.

Faizsiz bankacılık hakkında farklı kanaatlerin olduğu malumdur. Bu kanaatler iyi uygulamalar yanı sıra yanlış uygulamalarla da beslenmekte ve çeşitli ön yargı, yanlış bilgi ve algılara yol açabilmektedir. Elbette bu durum sistemin doğru, tutarlı ve samimi bir usülle uygulanabileceği gerçeğini yok edemez. Üstelik bu model sadece Müslümanlara değil kapitalist ekonominin zararlarından korunmak isteyen tüm insanlara bir alternatif sunma potansiyeline sahiptir.

Katılım bankacılığının temel sorunları olarak yapısal sorunlar, algı sorunları, kanuni sorunlar, uygulama sorunları ve beklentilerin karşılanması meselesi tün boyutlarıyla ele alınmalı, tartışılmalıdır. Ayrıca personelin eğitimi, faizsiz modellerin çeşitlendirilmesi, bazı uygulamaların revize edilmesi, iş birliği ve dünya piyasasına açılma imkanları, sektör bazlı genişleme imkanları, kanuni ve özel teşebbüs desteğinin artması gibi hususlar irdelenmelidir. Kamu otoritesinin kanuni desteği olursa bu kurumlar arzu edilen ekonomik kalkınmaya aracı olabilir. Ancak bunun başarılması tasarrufları kısır döngülü işlere değil büyük yatırım ve kalkınma alanlarına yönlendirmeye bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Katılım bankacılığı, Faiz, Kâr, Yatırım, Kalkınma, Danışma kurulu, Kanun.

Jel Kodları: G20, O16, O17

* Doktor, Bosna-Hersek Büyükelçiliği-Müşavir, yukehu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2066-7171

Participation Banking: Basic Problems in the Context of Structure, Implementation and Law

Abstract

Interest-free economic principles which have an Islamic and humanitarian sensitivity have to be turned into a model and flexibility that can be applied to contemporary life. Every model and institution can only develop and develop with constructive criticism, founding advice and stimulating guidance.

Acting with a philosophy that is locked in the development goal, participation banking will open an auspicious ground by introducing an alternative model to interest in terms of savings and investment while continuing its commercial activities.

It is known that there are different opinions about interest-free banking. These opinions are fed with wrong practices as well as good practices, and may lead to various prejudices, misinformation and perceptions. Of course, this cannot eliminate the fact that the system can be implemented in a correct, consistent and sincere manner. Moreover, this model has the potential to offer an alternative not only to Muslims but to all people who want to be protected from the harms of the capitalist economy. In its current form, of course, it cannot be claimed that a perfect model has been created.

Structural problems, perception problems, legal problems, implementation problems and meeting the expectations should be handled and discussed as the main problems of participation banking. If the public authority has legal support, these institutions can be the tool for the desired economic development.

Keywords: Participation banking, Interest, Profit, Investment, Development, Advisory board, Law.

Jel Codes: G20, O16, O17

Giriş

Katılım bankacılığı, faaliyet, iktisat siyaseti, beslendiği kaynaklar, mal ve hizmet imkânları velhasıl tüm mali ve iktisadi ilişkileri itibarıyla muamelata dair fikhî anlayışa dayalı bir iktisadi kuruluştur. Malın korunması, atıl halden çıkarılıp nemalandırılması, kalkınma stratejilerine uygun olarak yönlendirilmesi iyi niyet yanı sıra sahih usûle uygun olarak sürdürülürse tüm kesimlere yararlı ve hayırlı sonuçlar çıkacaktır. Burada sadece iyi niyetin yeterli olmadığını tutulan yolun da sağlam işaretlerle döşeli olması gerektiğini özellikle belirtmek gerekir. Katılım bankaları zaten diğer bankaların yaptığı faizli muameleler dışındaki tüm işlemleri yapabildiği için fıkha uygun birçok muameleyi de yapabildiğinden büyük bir gelişme potansiyeline sahiptir.

Katılım bankacılığı sırf bir hayır kurumu olarak görülemeyeceği gibi kapitalist, bencil ve sırf kâr uğruna ilkelerini tersyüz eden bir durumda olması da elbette beklenmez. Ondan beklenen ticaretini yaparken toplumun kalkınmasına bilhassa toplumun çoğunluğunu oluşturan imkânları kısıtlı küçük birikim sahibi insanlara yol açıcı olması ama bu birikimleri de kısır döngülü işlere değil büyük yatırım ve kalkınma alanlarına yönlendirmesidir.

Neticede katılım bankacılığı felsefesinden beklenen kârını maksimize etmek hırsı değil her kesimin kazancına, kalkınmasına aracı olan diğer taraftan da sosyal faaliyetlere de katkıda bulunan bir yapıda olmasıdır. Bunun göstergesi de topluma yararlı olmak, onların maslahatını gözetmek ve topluma zarar vermemek ilkesine uymaktır. Bu nedenle yüksek getirisi de olsa topluma, insana ve çevreye zararlı faaliyetlerde bulunmaması esastır (Ebu Zeyd, 1981, s. 21). Zira insanlar, katılım bankacılığını sırf bir ticari müessese olarak görmemekte bunun yanında sosyal hedeflere ve dini değerlere bağlı bir kurum olarak da görmektedirler. Araştırmacılar bu kapsamda toplum temelli ve dar imkânli kesimlerin kalkınmasına yönelik İslami finansın yaygınlaştırılmasına ve yenilikçi ürünlerin geliştirilmesine dikkat çekmektedirler (Kavakçı ve Cevherli, 2019, s. 53-54). Yine yapılan araştırmalar, uzun vadede sosyal projelerle finansal performans arasında pozitif bir ilişki olduğunu diğer bir ifadeyle finansal ilişkiyi artırdığını tespit edilmiştir (Kavakçı ve Cevherli, 2019, s. 55).

1. Temel Sorunlar

Bu bölümde katılım bankalarında tespit edilen bir kısım sorunlar üzerinde durulacaktır. Bu sorunlar yapısal olabileceği gibi yanlış algılar üzerinde de gelişmiş olabilir. Sorunların bir kısmı da uygulamada ortaya çıkmaktadır. En temel sorunların başında da kanuni alt yapı sorunu gelmektedir. Bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ardından dile getirilecektir. Bu önerilerden bir kısmı yeni tedbirleri teyit ekseninde olurken bir kısmı da yapıcı eleştiri veya tavsiye niteliğinde olacaktır.

1.1. Yapısal Sorunlar

a. *Uzman Sorunu*: Yeterli uzman eksikliği önemli bir sorundur. Uzmanlar ya dini alanda yetişmiş ya da iktisadi alanda yetişmiş oluyorlar. Her iki alana da hâkim uzman az yetişmiş bulunuyor. Hem dinî alt yapısı güçlü hem de güncel iktisat, ekonomi ve finans bilgilerine

sahip ve gündemi, yenilikleri takip edebilen yeni finans ve yatırım ürünleri keşfedebilen uzmanlara ihtiyaç vardır (Güneş, 2014, s. 38-40; Naaved, 2015). Ancak bu alanda da çift kanatlı uzman yetiştirme programlarının yeterliliği tartışılmalıdır.

Amerika ve Avrupa'da İslami bankacılık alanında kanuni düzenlemeler ve iktisat alanında fakülteler kurulurken İslam ülkelerinde daha yeni bu alana yönelik akademik birimler kurulmaya başlamıştır (Al Harbi, 2016, s. 122 vd.) .

b. *Piyasa Şartları*: İstikrarsız piyasa, dalgalı enflasyon ve kur, üst üste gelen krizler, ekonomide yapısal sorunlar, teşebbüs ruhunun zayıflığı, bütçe açıkları, işsizlik, milli gelirin düşüklüğü ve dağılımdaki dengesizliği, ihracatın istenen seviyede olmaması ve haksız rekabet ortamları vb. gerekçeler bankacılığı zor durumlara sokan sebeplerdir. Sonuçta piyasadaki bu kötü ortam, katılım bankacılığının gelişmesini de etkilemektedir. (Tunç, 2010, s. 246-247). Ancak katılım bankalarının hedefi zaten bu iktisadi buhranları, krizleri ve kısır döngüleri aşmak, toplumu güvenli ve temiz kazanç alanına çekmek olduğundan tüm bu fırtınaları arkasına atarak hızlı gelişme imkânını daha iyi değerlendirmesi gerektiği açıktır.

c. *Bankadan Kaynaklanan Durumlar*: Alt yönetim ve uygulamalara yönelik yeterli bilişim çalışması olup olmadığı, yönetim ve personelin faizsiz finans konularına hâkimiyeti, denetim yeterliliği, suiistimallere karşı yeterli tedbir durumu, öncelikleri tercih bilinci, personel iç eğitim seviyesi, fırsatların analiz ve yönlendirilmesinde başarı, ihmallerde yetki ve sorumluluğun doğru tespiti ve öz eleştiri, birimler arasında koordinasyon ve iş takibi gibi hususların aydınlatılması gerekmektedir.

Kredilerdeki büyümeye paralel yapılandırma sorunları da ortaya çıkmıştır. Sorunlu kredilerin takipteki kredilere dönüşmemesi için yapılandırmada teverruk yöntemi uygulanmaktadır. Bu durum ise, hem yerli piyasadan yabancı piyasaya likit akışını artırmakta hem de kalkınma modeline uymayan bir kısır döngüye sevk etmektedir (Kartal, 2018, s. 753). Diğer taraftan şer'i hassasiyet ile ekonomik öncelikler arasında denge sorunu olabilmektedir. Bu durumda uyum göstermediğinde bankalar şer'i yönde uyarlanmış istisnai ürünlere yönelme eğilimi gösterebilmektedirler (Habib Ahmed, 2019, s. 117). Ayrıca zarar ihtimalleri ve kaynak tahsisi konularında da aydınlatıcı bir hesap birim tablosu halka yeterince anlatılamamıştır.

1.2. Algı Sorunları

Katılım bankacılığındaki murabaha esasına dayalı finansın faizli bankaların faizli mevduata dayalı kredisi ile benzerlik arz ettiği düşünülmektedir. Özellikle katılım bankalarının murabahada kâr oranını belirlerken kâr payı/taksit oranlarını piyasa faiz oranlarına paralel nispette belirlemeleri onların da faizci olduğu izlenimi vermektedir. Bu durumun süreklilik arz etmesi ve murabaha etrafında kısır bir döngüde işlerin yürütülmesi uzun vadede faizsiz sistemin gelişerek yatırım, üretim ve finans alanında model olmaktan ve hedefe ulaşmaktan uzak kalması anlamına gelecektir. Durum böyle olunca; "madem fark yok o zaman bu faiz hilesi olur bu durumda yapılandırma imkânı da olduğu için "faizli bankayı tercih edelim" (Aktepe, 2014, s. 90) diyenler çokça bulunmaktadır.

Buna karşılık katılım bankaları, bu algının yanlış olduğunu bu paralelliğin piyasa zorunluluğundan kaynaklandığını, merkez bankasının faiz oranlarını belirlemesinin bunda etkili olduğunu savunmaktadırlar (Alpun, 2017, s. 81).

Mevduat bankaların faiz değişimlerine karşı hızlı uyum sağlamaları bilhassa düşen faiz oranlarında yapılandırma ile müşteri lehine hareket edebilmeleri, faiz hassasiyetine sahip müşterileri suiistimal olarak algılanabilmektedir. Bu nedenle fon toplama esasına bakılmadan ev/araba gibi temel ihtiyaçlarda benzeri fon kullandırma yöntemleri öne çıkartıldığında kafalar karışmaktadır. Bu nedenle sözleşmelerin iki bankayı birbirinden ayırt eden özellikleri vurgulayıcı tarzda düzenlenmesi gerekir.

Katılım bankalarının topluma muamelelerin dine uygunluğu hususunu yeterince anlatamadığı görülmektedir. Bunun bir nedeni mevcut uygulanan ürünlerin net ıstılahlarla izah edilmemiş olması diğeri de personelin bu hususta ki eğitimsizliğidir.

Toplum İslam iktisadi ürünlerini tam olarak anlamış değildir. Murabaha ile faizli borç, sukuk ile tahvil vb. hususların arasındaki fark zihinlerde netleşmemiştir (Salah, 2019, s. 31).

1.3. Uygulama Sorunları

Faizli bankaların cari hesap ve kredili mevduat hesabı ve değişebilen faiz uygulamalarına karşın katılım bankalarının standartlılığı dezavantaj olarak görülmektedir (Alpun, 2017, s. 100).

Katılım bankaları, faturasız faaliyetleri fonlayamamaları sebebiyle kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle elde edilen gelirlerin kayıt altına girmesine vesile olma açısından bir çıkmazla karşı karşıya kalmaktadır (Alpun, 2017, s. 101). Bu hususta devletin kayıt dışı faaliyetlerle mücadelede katılım bankalarına imkânlar sunması gerekmektedir.

Katılım bankaları, özellikle kısa vadeli iştiraklerde ve beklentilerde kâr-zarar ortaklığında dengeyi sağlamakta zorlanmaktadırlar.

Teorinin uygulanmasında açığa çıkan anlaşmazlıklar veya farklı görüşler ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni oluşturulan merkezi danışma kurulu bu sorunu çözmede ileride de ele alınacağı gibi önemli bir adım olmuştur. Denetim merkezlerinin işlev ve rehberliklerine uygun bir standart yakalanırsa daha etkin bir denetim ve makul rekabet ortamı oluşacaktır (Güneş, 2014, s. 32-34).

Katılım bankaları yaptıkları ticari işlemlerde kâr oranlarını hesaplarken enflasyon baskısını dikkate alarak kâr oranı belirlemede, piyasada oluşan enflasyon ve kur dalgalanmaları tehlikesine karşı ihtiyatlı olmaktadır. Büyük oranda murabaha sistemine dayalı çalışan katılım bankaları Türk Lirası endeksli çalıştıkları için dövizle çok borçlanmadıkları, borcun ödenmeme riskine karşı da hem öz sermayelerinde ihtiyat payı tutup hem de ipotek aldıkları için zarar ihtimalini minimum seviyeye çekmeye çalışmaktadırlar. Elbette zarar etmek mümkündür ancak zarar etmiyor diye faizsiz katılım esasına göre iş yapan bir sistemi faizli bankalardan farkı yok mahkûm etmek de doğru değildir.

Bir kişi katılım bankasına 1.000.000 TL yatırarak onun getireceği kâr payı ile hayatı boyunca çalışmadan yaşayabilir bu alın teri olmadan bir kazanç değil mi?- şeklinde sorularla katılım gelirin faizli kazançtan farkı olmadığı ifade edilmeye çalışılmaktadır.

Kâr-zarar ortaklığını göze alarak aynı parayla bir işletme açıp başına da bir eleman koyarak ticaret yapan bir kimse de aynı şekilde geçimini sağlayabilir veya iyi getirisi olan bir iş yerini kiraya veren bir kimse de çalışmadan rahatlıkla geçinebilir. Burada ölçü faizle değil sermayeyi çalıştırarak alışverişle kazanç elde etmektir. Sonuçta insanlar rızıkta farklı derecelerde kılınmıştır.¹ Bu tür riski düşük gelir fırsatları insanların öteden beri rağbet ettiği imkânlardır. Elbette bu tür gelir kapıları da belirli oranda risk taşır. Zarar olabileceği gibi kiranın ödenmemesi veya kira mahallinin değer kaybetmesi de bir risktir. Bu nedenle insanlar durum ve şartlara göre en düşük risklere yönelmeyi tercih etmeye devam edeceklerdir. Nasıl ki kira veya bir malı hazır alıp yorulmadan devrederek satma sonucu elde edilen gelir faiz değilse katılım hesabından elde edilen de şartlarına uygun işlediği sürece faiz olmaz.

Mark-up uygulamalar² katılım bankacılığının asıl felsefiyle çok uyumlu değildir. Zira paradan para kazanma metodunu işleten konvansiyonel bankalara en yakın uygulamalar mark-up finansman modelleri olduğundan uzun dönemli yatırım ve üretim hedefine uygun bir enstrüman olarak görülmemektedir (Güneş, 2014, s. 35-36). Üstelik modern murabaha uygulaması gibi tartışılmaya devam eden uygulamalar (Kapıcı, 2018, s. 56-57), sözleşmelerde bankanın ithalatçı, satıcı, üretici vb. olduğu değil kredi temin eden bir kuruluş olduğu teması vardır. Dolayısıyla malın bulunmasından seçimine, devir, teslim ve zaptına kadar ilgili tüm sorumluluklar müşteriye yüklenmektedir. Neticede banka, ayıp/kusur, hasar, teslim ve tesellüm sorumluluğuna girmemektedir. Bunu aşmak için vekâlet formülü yeterli midir? Veya üçüncü bir kişinin vekil olması daha doğru olabilir mi? (Kapıcı, 2018, s. 69). Nitekim AAOIFI bu hususa açıklık getirmiştir (FBS, 2012, s. 168).

Katılım bankalarının en çok tartışıldığı bir alan da tüketici kredisi benzeri uygulamalara yer vermeye başlamasıdır. Bedelli askerlik, hac-umre finansmanı gibi hususlarda ya teverruk yaparak ya da mülkiyeti netleşmemiş alanlarda işlem yapmaktadırlar. Murabaha gibi genel kabul edilen bir uygulamada kafalardaki şüpheler tam izale edilmemişken bu tür uygulamaların nasıl algılanacağı hesap edilmelidir (Aktepe, 2014, s. 93).

Likit/nakit Yönetim Sorunu: Bu hususta katılım bankaları zorluklar yaşamaktadır. Herhangi bir mali/finansal idarede nakit akışının sevki ve kolaylaştırılması önemli bir konudur. Katılım bankaları bu hususta ya refikleriyle yahut merkez bankasıyla ya da diğer mevduat bankalarıyla şüpheli ve garar içerebilen muamelelerle işi yürütebilmektedirler (Salah, 2019, s. 33). Mudarebe ve müşarekede paylaşma oranı dışında maktu kârın olmaması, taksir, ihmal veya şarta muhalefet olmadıkça sermayenin tazmin sorumluluğunun olmaması da katılım

¹ (Zuhruf Suresi /32).

² Mark-up: Ortalama değişken maliyetlere belirli bir yüzde kar marjı eklenerek oluşturulan fiyat sistemidir. Genelde sabit fiyatlı piyasalarda kullanılan bir yöntemdir.

bankacılığı açısından rekabet ortamında büyük bir risk olarak görülmektedir. Yani katılım faaliyetlerinin gelişmesi adına herkes bu riski göze alamamaktadır.

1.4. Yasal/Hukuki Sorunlar

Kanuni olarak katılım bankalarının faizsiz işlemlere dair beyanları sözleşmelerinde daha açık ve yeterli bir şekilde ifade edemedikleri görülmektedir. Sorun BDDK gibi kurumların katılım bankalarına özel bir kanun olmadığı için diğer bankalardaki uygulamaları şart koşmasından kaynaklanmaktadır. Son dönemde yayınlanan bir tebliğle kanuni altyapı çalışmasının başlaması umut vericidir.³

Katılım bankaları, mevduat bankalarına göre uzun vadeli yatırım araçlarına sahip olmadıklarından %40 daha fazla likidite tutmak zorundadırlar. Ayrıca sermaye ihtiyacı beklenmedik durumlara karşı daha fazladır. Yine eksik yasal düzenlemeler ve konvansiyonel bakış açısının piyasada hâkim olması sebebiyle katılım bankacılığı tam anlaşılammıştır. Bu nedenle ticaret ve bankacılıkla ilgili kanunlarda katılım bankacılığı anlayışını idrak eden ve bu maksadı gözeten bir yöntemle düzenlenmeler yapılması gerekmektedir. Faizsiz ürünlere uygun mevzuat hazırlanmalıdır. Hâlihazırda SPK ve BDDK aracılığıyla yeni kanuni düzenleme girişiminin gündemde yerini alması sevindirici bir gelişmedir.

Önemli bir kanuni sorun da, milletlerarası para-banka politikalarındaki sıkı tedbirler ve uygulamalar sebebiyle başka ülkelerde finans kuruluşlarını veya şubelerini açmanın zor olmasıdır. Özellikle döviz kodlarının takibi, swap işlemleri, konvansiyonel mali mevzuat alanında tekel uygulamaları aşmadıkça katılım bankacılığı kendine has metotlarla faaliyetlerini genişletme imkânı bulamayacaktır (Güneş, 2014, s. 37). Bu sorun küresel bir sorun olsa da sonuçta dünyadaki faizsiz bankacılığın entegrasyonu sistemin yaygınlaşması için gerekli olup en azından bölgesel de olsa adımlar atılmalıdır.

2. Çözüm Önerileri

Geçmişten beri İslami ve insani hassasiyete sahip İslam iktisadı ilkeleri, güncel hayata uygulanabilecek bir modele ve esnekliğe dönüştürülerek iktisadi hayatta adalet, hakkaniyet ve insaf ölçülerinde bir sistem inşa etme potansiyeli taşımaktadır. (Tunç, 2010, s. 108-113). Katılım bankaları bu açıdan bir model olma, öncülük etme potansiyeli taşımaktadır. Burada önemle zikredilmesi gereken husus, katılım bankalarının kuruluş sözleşmeleriyle uyumlu bir faaliyet siyasetinin güdülmesinin zaruretidir (Heyet, c. 1, s. 59). Şu da unutulmamalı ki hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti pazarda yer tutmak, rekabette dayanıklı olmak için önemlidir. Hizmet kalitesi artıkça tatmin de artacaktır (Özdemir, 2019, s. 108). İslami kalkınma modeli, ahlakî, psikolojik, fikrî ve şahsiyet eğitimiyle birlikte gelişen bütüncül bir kalkınma modeli olmak durumundadır. Elbette bu kendi başına değil kanun, nizam ve şer'i denetimler çerçevesinde şekillenebilecektir (Şebhane, 2016, 28-30).

³ 14 Eylül 2019 tarih ve 3088 sayılı tebliğle ve 18.10.2018 tarihli ve 30569 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmelikle katılım bankalarını ilgilendiren önemli değişiklikler yapılmıştır.

Şimdi tespit edilen sorunlar çerçevesinde ne gibi çözümler önerilebileceği üzerinde durulacaktır.

2.1. Yapıyla İlgili Öneriler

2.1.1. Personelin Faizsiz Sistemi İyi Tanıması

Daha çok proje eksenli gelişmesi gereken katılım bankacılığının işi fon toplamakla ve dağıtmakla bitmeyeceği için projenin takibi, verimliliğinin ölçülmesi, risklerin azaltılması için birçok meşguliyet alanı olacağından iyi yetişmiş, donanımlı ve tecrübeli elemanlara ihtiyacı vardır (Tunç, 2010, s. 115). Nitekim personel arasında faizsiz bankacılık uygulamalarından mudarebe, müşareke, sukuk gibi kavramları anlamada ve doğru tanımlamada bariz farklılık göze çarpmaktadır. Katılım bankası elemanlarının finans işlerini bilmeleri kâfi olmayıp mal ve ürün ticaretiyle ilgili çeşitli akitleri de iyi kavramaları gerekir. Tabi ki personelin müşterilerin sorularına banka bilançoları veya muhasebesi üzerinden tatmin edici cevaplar verebilecek açıklıkta bilgilere sahip olması da gerekmektedir (Şebhane, 2016, s. 34-35).

Bir kısım katılım bankalarında verilen fetvaların tatbikinde hata yapılmaması için hem banka yönetiminin hem de danışma kurullarının açık ve net yönergeler hazırlaması gerekmektedir. Zira faizli banka metoduna göre eğitilmiş personelin katılım bankasının farkını anlaması öncelikli bir ihtiyaçtır.

Ayrıca toplum algısında şüphe ve tereddütleri giderme açısından televizyon, dergi, sosyal medya, seminer, konferans, ilmi çalıştay vb. her vesileyle algı tazelemesi ve düzeltilmesi gerekmektedir.

2.1.2. Bankalar Arası İşbirliğinin ve Teknik Bankacılığın Daha Aktif ve Kullanışlı Hale Getirilmesi

Günümüzde bankalar ne kadar yüksek sermayeye sahip olurlarsa o kadar yüksek getirili yatırımlara yönelebilmektedirler. Bu alanda büyük çoğunlukla konvansiyonel bankalar söz sahibi olmaktadır. Bu nedenle proje temelli yüksek getirili faaliyetler için katılım sermayelerinin birleştirilerek rekabete dâhil olması isabetli olacaktır. Aksi halde kurum etkinliği, mark-up ve leasing işlemler çerçevesinde dönüp dolaşacak, hedef marjinalleşecek ve uzun vadede yıpranacaktır (Güneş, 2014, s. 38-40).

Artık teknik imkânlar sayesinde doğru ve hızlı bilgiye ulaşma kolaylaştığı için zamanında kritik ve etkili kararlar alabilme imkânı vardır.

Özellikle bankacılığın keşfinden bu zamana konvansiyonel bankaların çıkardığı ürünlere alışmış bir toplumda İslami bankaların ölçek ve ürün yelpazesi yeterli çeşitliliğe ulaşmış değildir. Bu anlamda fintek ürün yelpazesi, yılların getirdiği bu açığı kapatmak için İslam'a uygun iyi fırsatlar, inovatif iş modelleri, teknik imkânlar, rekabetçi ürünler sunmaktadır (Demirdöğen, 2019).

Kredi ve devir sorunları için fıkha uygun orta yollu araştırma ve çözümlerin üretilmesi gerekmektedir (Kartal, 2018, s. 106-107). Performans, verimlilik, etkinlik ölçümleri ilmi

çalışmalara konu olmakta, maliyetlerin düşürülmesi, alternatif dağıtım ve hizmet kanalları, kolay ulaşım hususunda şubesiz bankacılık uygulamaları hızla yaygınlaşmaktadır (Gündebahar, 2016, s. 55).

Ayrıca likit fazlası sorunu da ancak koordineli bir işbirliği ile çözülebilir. Zira mevcut piyasa şartlarında yeterli yatırım ve mali piyasa imkânı bulunmadığında atıl kalan fonların kalkınmaya, üretime ve ticarete kazandırılması önem arz etmektedir. Bunun için hem ilmî hem amelî planda çok mesai harcanması gerekmektedir. (Özdemir, 2019, s. 122). Katılım bankaları, felsefelerine uygun yeni açılımlar, yeni buluşlar yapmak durumundadır. Aksi halde uzun vadede yenilik, gelişme ve süreklilik piyasasında rekabet gücünü kaybeder (Salah, 2019, s. 19).

Diğer önemli bir hususta katılım esaslı bankacılık için araştırma ve eğitim merkezleri yaygınlaştırılmalı ve koordineli enformasyon ağı oluşturulmalıdır (Salah, 2019, s. 32-33). Bu hususta Katılım Bankaları Birliği daha aktif rol alabilir.

2.1.3. Katılım Bankaları Birliğinin Toplumunu Bilinçlendirmede Öne Çıkması

Katılım bankalarının diğer bankalarla aynı ekonomi piyasasında iş yaptıkları ve aynı risk dağıtılması ilkesini uyguladıkları için faiz oranlarına yakın oranlarda kâr payı belirledikleri gerçeği topluma iyi anlatılmalıdır. Zira faizcilikle, ortaklık veya mudarebe arasındaki farkın toplum algısında netleşmesi gerekir. Bunun için bir taraftan faizsiz çalışma usûlleri hukuki destek almalı diğer taraftan da faiz oranları etrafında dolaşıp durmamak için ürün çeşitliliği yanı sıra net ve anlaşılır bir muhasebe bildirimini gerekmektedir. Yani kamuoyu, muhasebedeki faizsiz uygulamaları genel hatlarıyla istediğinde öğrenebilmelidir. Kamu kurumu niteliğindeki meslek birimi olan TKBB'nin mesleki kurallar ve uygulamaya yönelik yetkilerini etkin hale getirmesi gerekmektedir (Atılğan, 2009, s. 76). Toplumun beklentisi bu yöndedir.

Araştırmacılar, katılım bankacılığının ülkemizde tanıtım ve reklamının yetersiz olduğunu, bankalarla tatminkâr ilişkilerin istenilen seviyeye henüz ulaşmadığını belirtmektedirler (Özdemir, 2019, s. 123). Zarar etmeme ve faizle oran benzerliği sebebinin işlem sayısının çokluğu, kredilendirme sürecindeki hassasiyet, teminat, murabahanın ağırlığı, zararın havuzda belirginleşmemesi gibi nedenler olduğu somut olarak anlatılmalıdır (Tunç, 2010, s. 205-206).

Mevduat bankalarının ev, araba alım satımlarında uygulama olarak katılım bankalarının benzeri uygulama yapmaları da kafaları karıştırmaktadır (Aktepe, 2014, s. 91). Bu durum katılım bankalarının mevduat bankalarına benzemesi değil tersine mevduat bankalarının katılım bankalarına benzemesi olarak da iddia edilebilir. Ancak bu durum kredi sistemlerinin genel işleyiş mantığına uygun olduğundan bu uygulama onların faiz karşılığı borç verme temel mantığından çıktıkları anlamına gelmemektedir. Aslında finans temelli çalışan sistemlerin faaliyet alanlarının benzeşmesi kaçınılmazdır. Burada temel gereksinim ticaretle faiz çizgisini ayıracak kesinlikte yasal düzenleme ve uygulama netliğinin ortaya çıkmasıdır.

2.2. Uygulamayla İlgili Öneriler

2.2.1. Murabaha Uygulamasının Daha Tutarlı Hale Getirilmesi

Murabaha katılım bankacılığının mahiyet ve amacına uygun bir alternatif olmaktan ziyade bir kısım temel ihtiyaçlara cevap veren finans uygulamasıdır. Bu uygulama, faizli sistemden farkı ortaya koymaya yetecek bir araç değildir. Ayrıca faizli yerli ve yabancı bankalar açtıkları faizsiz pencerelerle bu alanda basit imkânlarla pay kapmak için ciddi rekabet oluşturabilir (Tunç, 2010, s. 116).

Murabaha metodunda katılım bankaları, sorumluluktan muaf tutulma eğiliminde olduğu algısına maruz kalmakta bu da onu faizli bankalara yaklaştıran bir tanımlamaya itmektedir. Özellikle gayrimenkullerde kabz olmadan satış yapmak fıkhen mümkündür. Kabzın şekli konusu şer'e değil toplum örfüne bırakıldığından sonradan fasidlik unsuru izale edilebilir (MFI, 2019, karar:39). Ancak mebinin tazmin sorumluluğunun kısa süreliğine de olsa satıcıda olması gerektiği ilkesi (el-harâcü bi'd-daman), satıştan kâr elde etmenin meşruiyet gerekçesini oluşturmaktadır. Bu durum ise modern murabahada çok net değildir. Gerçi murabahada da bankanın müşteriye satarken mebinin tazmin sorumluluğunu teslim sonuna kadar üstlenmiş olduğu ifade edilse de sigortanın banka adına değil müşteri adına yapıp primlerin ona ödettirilmesi ve yasal boşluk çözümü zorlaştırmaktadır.

Tazmin sorumluluğunun üstlenilmesi hususunda yapılabilecek bir çözüm de, devletin faizsiz murabaha modelinde uygulayıcı bankaları aldıkları mallar üzerinden değil satışları üzerinden vergilendirmesi böylece teslim ve tesellüm işinin düzene girmesidir.

Murabaha için önemli bir şart da, sözleşme metinlerinin faizsiz finans şartlarına göre resmiyete kavuşması gereğidir (Kapıcı, 2018, s. 78). Nitekim kredi verenden satıcıya kadar müteselsil sorumluluk esası getiren bağlı kredi sözleşmesi, bankanın üstlenmesi gereken sorumluluk için alternatif bir uygulama olabilir. (Kapıcı, 2018, s. 87).

AAOIFI de, murabahada malın tazmin sorumluluğu ile tasarruf yetkisinin bankaya sonra da müşteriye geçmesi hususunda mülkiyetin intikal aşamalarının net tespit edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Netice sigortalama işlemlerindeki sorumluluklar da bankaya ait olacaktır.⁴

Katılım bankalarından bir ihtiyacı murabaha yoluyla almak isteyen bir kimse, arka planda akdi gerçekleştirip sonuçlandırdıktan sonra katılım bankasının devreye girmesini istemiş olabilir. Bu nedenle katılım bankası, sonuçlanmış bir akdin üzerine müdahil olmakta bu da yeni akde fesad unsuru karıştırdığı için faiz şüphesini taşımaktadır (Tunç, 2010, s. 213). Bu nedenle katılım bankası akdi inşa ederken müşterilere uyarıda bulunmalı eğer böyle bir durum varsa önceki akdin feshini temin etmeli sonra satıcı ile yeni bir akit yapmalıdır. Zifaktan sonra nikâh kıyma gibi bir tuhafliğe düşülmemek için hassas olunmalıdır. Elbette malın önceden tespiti gereklidir. Ancak bu tespit akde dönüşmeden bankayla buluşturulmalıdır.

⁴ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standardı* 8, 3/2/6.

Katılım bankaları akdin gereği olmayan ve kanunen zorunlu olmayan sigortaları şart olarak öne sürmemeli, ikna metodunu kullanmalıdır.

Geciken ödemelerle ilgili katılım bankaları “mahrum kalınan kâr” gibi tartışmalı ve ucu açık tedbirler yerine enflasyon kaybı gibi suiistimalleri önleyecek çerçevesi belirli uygulamalar geliştirmelidir. Bu bapta borcunu geciktireni ziyade borçlandırmak nesie faizi olacağından caiz olmaz. Ancak ihmal ve suiistimal olduğu tespit edilen durumlarda da zulüm vasfı öne çıktığı için kanunen bir takım cezai müeyyideler getirmek mümkündür. Banka sırf bu sebeple yaptığı ekstra masraflar varsa tahsil edebilir. Enflasyon farkı istenebilir. Geciken taksite karşılık ilerideki taksitler öne çekilebilir. Borçluyla borcu karşılığında ayna/mala dayalı ortaklık ya da alışveriş yapılabilir veya caiz olan borç satım uygulamaları yapılabilir. Borca karşı borçlunun akarı alındığında ona temlikle sonuçlanacak vade tanınabilir. İslami sigorta uygulamalarından yararlanılabilir. Katılım bankaları bu husus için özel yardımlaşma sandığı kurabilir. Diğer bir çözüm, müşteriden geciken borç karşılığı cari hesapta o miktarı o sürede nakit tutması istenebilir veya geciktirme tehlikesi olana başta daha fazla oran yüklenir ödediği takdirde “erken öde indirim al” mantığıyla indirim yapılır veyahut geciktirme durumunda hayır işlere sarf edilmek şartıyla mevcut orandan daha fazla taahhüt alınabilir (Karadağı, 2020).

Elbette ticarete her zaman için zarar riski, ödemelerde gecikme durumu vardır. Bu nedenle bu alanı dengeli idare edecek, makul seviyelerde tutacak her türlü kanuni, yapısal ve uygulama imkânları araştırılmalıdır. Piyasadaki yanlış uygulamalar doğru tarzın ortaya konulmasına mani değildir.

Mecmau’l-fikhi’l-İslami ed-Düveli (Uluslararası Fıkıh Akademisi) 133(7/14) no’lu kararında borç geciktirmeye sebep olan murabaha, vadeli satışlar, gerekli ve yeterli finans ürünleri ve kefalet yükümlülüklerindeki eksiklikler üzerinde durulması ve tedbir alınması tavsiye edilmektedir. Bu durumda teknik ve idari tedbirler alınarak asıl kalkınma hedefine uygun yatırımlara, mudarebe, müşareke, istisna gibi alanlara yönelmek gerektiği vurgulanmış, murabaha rekabetinin kısır döngüsünden çıkılması istenmiştir.

Bir örnek üzerinden gidersek hac ve umreye borçla gidilir, alınıp satılan hac değil onun için yapılması gereken ibate, iaşe vb. ihtiyaçlardır diyerek (Aktepe, 2014, s. 48) mevcut hac-umre finansmanını tahkik etmeden, sahih akdin gerekleri için şartları düşünülmeden kolayca cevaz vermek ya da bir taraftan teverruk uygulamasını ciddi nakit sıkıntılar yaşayan samimi müşterilere uygulanmasını tasvip ederken diğer taraftan da her başvurana önünün açacak şekilde genişletme (Aktepe, 2014, s. 93) tezadını izah etmek ne kadar mümkün olur! Elbette hac-umre finansmanı da hizmet paketi satın alınıp müşteriye satılarak yapılabilir ama bunun şartlarına riayet edilmelidir.

Diğer bir uygulamada ise, mevduat bankalarına benzeyen türde ortaklık ve mudarebe yöntemlerinin görülmesidir. Buna göre katılım bankası faiz oranlarına yakın bir oranı aşan ortaklık gelirinden feragat etmekte ve taksir, ihmal ve şarta muhalefet olmasa da tazmin sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu durumda İslami ilkelerin gerektirdiği ortaklık, tazmin

külfeti ve kâr paylaşımı dengesi bozulmaktadır. Bu hususta çözüm yolu olarak Karadağı, kârın oransal olmayan tarzda belirlenmesinin faiz olacağını bunun yerine çok hassas tetkiklerle beklenen kâr ilanının mümkün olacağını önerir. Diğer bir metot riski düşük verimli alanlarda yatırım yapmak başka bir yöntem de uygun firmalara murabaha vekâleti vererek kâr miktarını belirlemektir. Diğer bir yöntemde temlik vaadiyle kira sözleşmesi uygulamasıdır ki bu durumda da büyük oranda kâr miktarı belirlenebilir.”

Aynı yerde Karadağı, mudarebe ortaklığında tazmin sorumluluğu olmaması keyfiyetine de çözüm olarak yeterli veri ve bilgi altyapısı oluşturularak rehin ve kefalet yöntemiyle teaddi, ihmal ve şarta muhalefet durumlarında tazmin imkânlarının sağlama alınması ayrıca üçüncü tarafın tazmini üstelenebilmesi yöntemlerini önerir. Murabaha vekâleti uygulaması da tazmin sorumluluğunu daraltacaktır. Yine zarar iddiası da delil talebiyle soruşturmaya açık hale getirilebilir veya bilhassa vadeli işlerde piyasadaki aşırı dalgalanmalara karşı İslam ilkelerine uygun hedge (riskten korunma) yöntemleri tatbik edilebilir (Karadağı, 2020). Ancak hedge denilen riskten korunma yöntemlerinin dinen uygunluğu yeterli tartışılmış değildir. Zira faiz gibi hiç risk üstlenilmeyen kazançlar meşru görülmediği gibi kumar gibi bir tarafın kazanç diğer tarafın zarar gördüğu işler de mahzurlu görülmüştür. Cumhuriyet temsil eden heyet ve âlimler, vadeli emtia işlemlerini de temel İslam iktisadî ölçüleri açısından ele alıp vadeli döviz gibi bunun da caiz olmayacağını belirtmişlerdir. (Durmuş, KTO, 2015).

Son zamanlarda Katılım Bankaları Birliği'nin düzenlediği “Murabaha Standardı Çalıştayı”, hem fikhî hem de piyasa/sektör ihtiyaçlarını karşılayacak bir tasarıyla uygulamanın geliştirilip iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Ancak Danışma Kurulu, standardın nihai hale gelmesi için halen çalışmasını sürdürdüğünden bu makale kaleme alındığında son şekli gündeme gelmemiştir. (TKBB, 2020)

Katılım bankaları risk korunma yöntemlerinden forward ve swap uygulamalarını bazı kriterlere ve niteliklere uymak şartıyla kullanmaya başlamışlardır. Future ve opsiyon türev ürünleri ise cevaz verilmediği için uygulanmamaktadır. Bu temel ölçülere baktığımızda; borcun borç karşılığı satımı içermemesi, kabz temelli olması, nakdi uzlaşma ile değil fiziki teslimle veya hükmi kabzla sonuçlanması, garar içermemesi, sözleşme içeriğinin detaylı ve net bilinmesi, manipülasyona ve açgözlü faaliyetlere değil reel ekonomiye bağlı yapılması olduğunu görürüz. Piyasada yapılan türev işlemler ise genelde sahip olunmayan ve fiziki kabz imkânı verilmeyen varlıklara konu olmakta, borcun borç karşılığı satışı temelinde sürdürülmektedir. Türev ürünler reel bir ekonomik faaliyet olmayıp kumar mahiyetindedir. İleri tarihli sözleşmelerde aşırı belirsizlik olduğundan bir tarafın kesin kaybına diğer tarafın kesin kazancına dönüşmesi, garar mahiyetindedir (Şahin, 2019, s. 52-56).

Bu durumda piyasadaki aşırı dalgalanmalar ve yıkıcı belirsizliklere karşı meşru riskten korunma yöntemlerinin geliştirilmesi, şart ve uygulama şeklinin belirlenmesi ivedilikle gerekmektedir. Bunun olması için şart, kefil olunana ödettirilmemesidir. Aksi halde mudaribe tazmin sorumluluğu yüklenmiş olur ki bu akdın rüknüne aykırıdır. Bu durumda devletin sırf

piyasada güven oluşturması için üçüncü taraf olarak karşılıksız garantörlüğü mümkündür. (Durmuş, 2010, s. 152).

2.2.2. Likit/Fon/Sukuk Yönetiminde Hassasiyetler

Bir taraftan likiditeyi yüksek tutmak diğer taraftan da kâr ve yatırım amacını sürdürmek dengelenmesi gerçekten zor bir ikilemdir. Eğer bu denge sağlanmazsa likidite tarafı çöktüğünde iflas ve tasfiye, kâr ve yatırım tarafı çöktüğünde de yatırımcıların sermayelerinin zarar görmesi söz konusu olacaktır. Zira kâr, iktisadi hayatın istikrarı ve büyümesi için olmazsa olmaz şarttır. İşte iyi bir yönetim likidite ve kârlılık arasında dengeyi sağlayan yönetimdir.

Katılım bankaları hem kendisinden beklenen kârlılığı ve büyümeyi hem de fon fazlasını değerlendirmek durumundadır. Bu anlamda likit/nakit karşılıkların gerektirdiği durumlarla ilgili tehlikeler hususunda tedbir ve dengenin önemi kriz dönemlerinde çok iyi anlaşılmıştır. Bu nedenle likit akışı sorununu gidermek için istisna, selem, icâre sukuku yanı sıra mudarebe ve müşareke sukukları iyi imkanlar barındırmaktadır. Zira likit akışının aciliyet kesp ettiği durumlarda faizli bankalar gibi faiz alıp veremeyecek olan katılım bankalarının bu sorunu çözmeye yönelik bir alan açmaları kaçınılmazdır. Faizci iktisadi uygulamalara göre düzenlenmiş küresel piyasada İslami ilkelere uygun sukuk alanını genişletmek kolay değildir. Zira tahvil, bono, fon gibi likiditesi yüksek uygulamalara alternatif olacak likiditesi yüksek sukuk ihracı sorunu vardır. Bu alanın geliştirilmesi ciddi bir ihtiyaçtır. İslam Kalkınma Bankası gibi kuruluşlar bu amaca yönelik kurulmuş olsa da bunların yerine göre maliyetli olması kısa vadeli ürünlere daha çok ihtiyaç hâsıl etmektedir. İslami finansın menkul kıymetlere yönelik endeks faaliyetlerinin ve ikincil piyasaların da küresel alanda kolay ulaşılabilir hale gelmesi gerekir (Tunç, 2010, s. 280; Shaikh, 2014, s. 293). Nitekim günümüzde bu alanın genişletilmesi için gayret edildiği görülmektedir.

Neticede yeterli İslami para/likit piyasasının oluşturulması şarttır. Tasarruf sahiplerinin tercihlerinin sürekli değiştiği bir piyasada talep odaklı olmayan ve yapısal kaymalara karşı esnekliği sağlamayan faaliyetlerle para piyasasında tutunmak zordur. Olağanüstü veya beklenmedik durumlarda kaynak arayışı kaçınılmaz olmaktadır (Naaved, 2015).

Salman Ahmed, geleceğe yönelik fırsatlar çerçevesinde bağımsız finansman yanı sıra sendikasyon finansmanını da önermektedir. Yani grup finansmanı şeklinde büyük projeler için ortak hareket edebilmek kabiliyeti geliştirilmelidir. Böylece yatırım çeşitliliği artar, riskler dağıtılıp kaynaklar daha verimli havuzlarda toplanır. Ayrıca küçük tasarruflar, daha az maliyetle özelleştirilerek yüksek maliyetli işlerden ve belirsiz yüklenimlerden kurtarılmış olur. Bunun için halka açık sukuk ihracı büyük projelerde küçük tasarrufları kullandıracak önemli bir kaynak oluşturur. Kârlılık oranlarında ve tasarruflarda yukarı doğru basınç, yatırım ve tasarruf dengesini ve uyumunu sağlayacak böylece murabaha kısır döngüsünden çıkma ihtimali güçlenecektir (Shaikh, 2014, s. 295-296). Bunu sadece BES gibi tasarruf alanlarında değil büyük yatırım projelerinde de görmek gerekir. Yani hem büyük projeler hem

de mikro finans fırsatları bu amaçlara yönelik ihtisaslaşan katılım bankacılığı çeşitliliği ile zenginleştirilebilir.

Bu durumda likit akışının düzenli ve meşru çerçevede idaresi için dinen meşru olan ikinci el menkul piyasasının canlandırılması (Bayındır, 2017, s. 270), katılım bankaları arasında nakit organizasyonunun sağlanması, fikhî standartlara riayet edilen meşru fon değerlendirme ürünlerinin çeşitlendirilmesi, katılımcı sayısının artırılması önerilebilir. Ancak sukuk ihracında en önemli konu, alacak satımına dayalı sukuk şeklinde murabahadan, kredi kart borçlarından, faktöring uygulamalarından kaynaklanan alacakların satımı olmamalıdır. Bu tür alacakların menkul kıymetleştirilerek satılması işlemleri doğrudan faizdir hatta mevcut uygulanan faizden daha kötüdür. Meşru sukuk teorisiyle yapılan uygulamaların iyi tahlil edilmesi ve düzeltilmesi şarttır. Mudarebe, müşareke, selem, istisna sukukları hilafsız caiz olduğu halde bunlar zayıf kalmakta hazır ve kolay finansman için alacak ve menfaat sukukları başköşeyi tutmaktadır. Başta Taqi Osmani olmak üzere önde gelen İslam iktisatçıları Malezya örneğinde uygulanan murabahaya dayalı borç satımlarının caiz olmadığını beyan etmişlerdir. Hatta Taqi Osmani, Körfezdeki sukukların %85'nin şer'i uyumlu olmadığını belirtmiştir (Güney, 2015, s. 48) Mevzuatta buna yönelik açıklığın olması uygulamada mazeret olarak kabul edilemez.

Ancak mudarebe ve müşareke şeklinde ortaklık temelli sukuklarda eğer sermaye henüz işe veya mala bağlanmamışsa nakit; bağlanmışsa mal; vadeli alım yapılmışsa deyn hükmünde olacağından nakitte sarf kurallarına deyinde ise borç satım kurallarına uyulması gerekir. Malın peşin alımında ise ikincil piyasada satımı mümkündür. Uygulamada genelde muhtemel olan elde nakit, deyn (alacak) ve mal karması olması durumunda çokluk esasına göre hareket edilir (Durmuş, 2010, s. 153).

Kira sertifikası denilen menfaate dayalı sukuk da teoride makul ve meşru bir uygulamadır. Zira kiraya bağlı menfaatin satımı veya alt kiraya verilmesi söz konusudur ki bu şer'an caizdir. Ancak uygulamada bu sıcak para toplama amacına matuf garantili bir sözleşmeye dönüşebilmektedir. Bu hususta şirket ve icâre akitlerinin gerektirdiği şartlara riayet edilmezse faiz ve garara düşülmesi kaçınılmazdır (Keleş, 2018, s. 93-94).

Bahreyn örneğinde 2006 yılında çıkarılan ve bu şartları taşımayan sukuk üzerinde dönemin 3 fakihinden fetva alınmış ancak daha sonra işi tetkik eden iki fakih kendilerine yanlış bilgi verildiğini, uygulamanın fikhî şartlarla bağdaşmadığını, meşruiyet kılıfı altında ana sermaye ve getiri garantili bir sözleşme olduğunu beyan ederek imzalarını çekmişlerdir (Meni', 2010, s. 324). Şu halde bey' bi'l-istiğlal gibi zaten ihtilafli olan akitler bağlamında ele alınan sukukların bir de şartlarına uygun yapılmaması işi çıkmaza ve faiz hilesine götürmektedir.

Sukukla ilgili şer'i yönden tutarlı ve piyasa açısından da avantajlı ürünler geliştirebilmek için kira sertifikası tanımı yeterli olmadığından sukuk tanımı genişletilmeli, yasal alt yapı hazırlanmalı, ikincil piyasalar oluşturulmalı, sukuka konu varlıklar artırılarak teşvike alınmalı, kamu projeleri için devlet sukuk imkânını kullanmalıdır. Yine mudarebe, müşareke, selem, istisna, müzaraa, müsâkat, müğarese gibi tarımsal ortaklıkların devreye sokulması

topyekûn yatırım ve kalkınma amacına uygundur (Aslan, 2012, s.117-122). Kanaatimizce farklı türdeki sukuklar için farklı isimler de kullanılabilir. Kira içerikli olana “Kira Sertifikası” adı verilirken ortaklık için olana “Ortaklık Sertifikası” veya “Katılım Ortaklığı Sertifikası”, karma olanlara da “Gelir Paylaşım Sertifikası” denilebilir.

Bu hususta belirtilmesi gereken bir mesele de günümüzde çok kolay ve yaygın hale gelen bankacılık ve katılım ortaklıkları ağı sebebiyle havuza giren paraların tamamının helal menşeli olduğunu söyleme imkânı yoktur. Bu kadar yoğun ve hızlı muamelelerin olduğu küresel piyasada haramın karışması kaçınılmazdır. Bu durumda kurumların haram kazançtan elde edildiği kesin bilinen kaynakları kabul etmemeleri gerekir. Ancak bilmeden ve fark edilmeden bir şekilde haram kaynaklı fonlar da havuz girmişse bu durumda çoğunun hükmüne bakarak muamelenin caiz olacağını söyleyebiliriz. Zira bilmeden ikinci bir zimmete geçen haramdan elde edilen kaynak bu ikinci zimmet açısından haramlık hükmünü intikal ettirmez (Keleş, 2019).

2.2.3. Sektöre Özel Katılım Bankacılığı Anlayışının Desteklenmesi

Tek tip bankacılık modeli katılım bankacılığının yeterince gelişmesine engeldir. İslam toplumunun kalkınmasını hedeflemesi gereken katılım bankalarının çok ihtiyatlı ve tedbirli davranışları sebebiyle istenilen esneklik ve genişliğe kavuşamadığı bir gerçektir. Elbette bunda ticari ahlakın zayıflığı, menfaatçi ve düzenbazların çokluğu, iş bilmez veya ehil olmayan insanların elinde işletmelerin çarçur edilip dökülüşünün görülmesi ve art arda gelen krizler etkili olmaktadır. Yoğurdu üfleyerek yemek durumunda kalan katılım bankacılığı bu kısır çemberi aşmakta zorlanmaktadır. Bu sebeple sektör bazında ortaklık ve finansman esasına dayalı bankacılık modelinin geliştirilmesi önerilmektedir. Böylece sanayi, ziraat, teknoloji, endüstri, ticaret, yardımlaşma esaslı sigorta vb. gibi her bir alanda uzmanlaşan kurumlar kendi alanlarındaki riskleri ve fırsatları çok iyi tahlil edecekleri, bu alanlara yoğunlaşacakları için daha verimli ve amaca uygun faaliyetleri gerçekleştirme imkânına sahip olacaklardır. Bu fikri destekleyen Tosun, sektörel bankacılıkla küçük ölçekli bankacılığın süreç ve performans açısından iyi örnekler oluşturacağını, katılım şirketleri tarzındaki yapılanma ile de proje eksenli veya vadeye bağlı fon toplama yetkisi oluşturulabileceğini söyler (Tosun, 2015, s. 89-90). Böylece vekâlet ve emânet ilkelerine bağlı da olsa tüccar bankacılık modelinin uygulanabileceği öne sürülmektedir. (Karakuş, 2016, s. 60). Ancak katılım bankacılığının temel işlevinin faizsiz modele uygun fon toplama, fon kullandırma ve bankacılık hizmetleri şeklinde finansal hizmet sunmak üzere kurulduğunu, bu kurumları reel bir şirket gibi düşünmenin doğru olmadığını belirten Hazıroğlu, bu tür uzun vadeli yatırım işlemlerini katılım bankalarından değil katılım şirketi tarzı yapılanmalardan beklemek gerektiğini söyler (Hazıroğlu, 2016, s. 129).

2.2.4. Büyük Yatırım Projelerinin Öne Çıkması

Katılım bankalarının asıl işlevi murabaha değil ortaklık, proje geliştirme gibi yatırım, istihdam ve üretim imkânlarıyla kalkınma ve gelişmeye yönelik olmalıdır. Artık günümüzde teknik imkânlarla, kolay takip edilebilen muhasebe ve denetim imkânlarıyla verimli yatırım

ortaklıkları yapmak, yenilikçi projeler üretip kazanmak daha kolay hale gelmiştir. Murabahaya mahkûm olma zorunluluğu yoktur. Enerjiden, askeri sanayiine, ilaçtan makinaya kadar birçok alanda ortakların ihanet etmeleri, birbirinden bağımsız hareket etmeleri gibi olumsuzluklara meydan vermeyen ortaklık sistemlerinin avantajından yararlanmak mümkündür. Giren-çıkan, alınan satılan, ortaya konan vb. her şey net ve şeffaf olduktan sonra sistemin sürdürülmemesi gibi bir durum ancak olağanüstü hallerde yaşanabilir.

Diğer taraftan küçük birikim sahibi çoğunluğun yastık altı tuttıkları birikimlerin en verimli alanlara yönlendirilmesi hedeflenmelidir. Bu nedenle Allah Resulü, yetimin malına velayet edenin o malı zekâtın yiyip tüketmemesi için ticari faaliyetlerde değerlendirilmesini istemiştir (Tirmizi, no: 580). İşte katılım bankaları da toplumdaki dar imkânlarla sahip Anadolu insanının birikimlerini bu hassasiyetle işletmelidir. İnsanların beklentileri ve güvenilir liman arayışları karşılandığı takdirde bu sistem ayakta duracaktır. Bunun için kâr döngüsünün sürekliliği ve çeşitliliği katılım bankacılığının gelişmesinde büyük önem arz eder. İç kaynakların ve dış kaynakların tüm çeşitleriyle birlikte genişletilmesi ve dengeli risk sağlanmalıdır. Rekabet ortamında sigorta hususunda da özgün katılım esasına uygun alternatiflerin geliştirilmesi gerekir (Şebhane, 2016, s. 32-33). Bu hususta katılım bankaları, ihtisas sahibi uzman kadrolarla işin koordinasyon ve uygulamasını takip edebilecek durumda organize olmayı düşünmelidir (Tunç, 2010, s. 279).

2.2.5. Üniversite, Sanayi, Ticaret Ehli Arasında İşbirliği ve Seçici Olmak Kaydıyla Üretime Yönelik Projelerin Artırılması

İslami kalkınma modelinde sermayeleri zaten güçlü ve zengin olanların kalkınmasından ziyade asıl fon ihtiyacı olan üretken, yenilikçi, müteşebbis firma ve kurumların desteklenmesi önem arz eder. Burada müşterinin önerdiği projeye göre fon toplama ile onun ödeme gücü ve mal varlığına bakarak fon toplama mantığı arasında bariz fark olduğunu vurgulamak gerekir. Zira birincisi çok riskli ve karmaşık bir durumken ikincisi garantici ve kolaycı bir yöntemdir (Tunç, 2010, s. 121).

Son yarım yüzyılda batıda teknoloji ve endüstrinin bu kadar hızlı gelişmesinin temel saiki “venture capital” (Kumaş, 2007, s. 213-296) denilen sermayeyle yeni fikir ve buluşları buluşturan uygulamalardır ki son zamanlarda Türkiye’de de bu alanda devletin teşviki başlamıştır. Ancak gerekli şart, fikir ve buluşların orijinal olması, taklidinin kolay olmaması ve pazarlanmaya müsait olmasıdır.

Yakın zamanda Sakarya’da düzenlenen “Kitle Fonlama Çalıştayı” bu alana yönelik girişimlerin ufuk açıcılığı üzerinde durmaktadır.⁵ İnternet üzerinden fikir ve buluş sahibini fonlamak isteyenlerin bulunduğu bir resmi platform, düşük tasarruf sahipleriyle büyük yatırımları buluşturan büyük bir potansiyeli barındırmaktadır. SPK tarafından yayımlanan “Paya Dayalı Kitle Fonlama Tebliği” ile (3 Ekim 2019) Türkiye’de bu uygulamanın yasal

⁵ “Kitle Fonlaması ve Sunduğu İmkânlar Çalıştayı”, Sakarya Üniversitesi, İSEFAM, 12.02.2020.

altyapısı oluşturulmuştur. Bu modelin çiftlik bank gibi suiistimallere alet edilmemesi için “emanet yetkilisi” uygulaması devreye sokulmuştur. Ancak daha aktif ve girişimin önünü açacak mevzuat düzenlemesi gerekmekte bu açıdan işveren, yatırımcı, üniversite ve katılımcılardan geri dönüşümü olan bir istişare platformu kurulması önem arz etmektedir. Osmanlı’daki mukataa ve esham benzeri uygulama modellerinin güncel ve yenilikçi bir örneğinden bahsetmek mümkündür. Her modelin hemen kemale ermesi elbette beklenemez. Bunun için iyi örneklerin ve yasal çerçevenin uzun bir zaman diliminde oturması beklenir.

Teknolojik, endüstriyel ar-ge çalışmalarını destekler veya bizzat yürütecek kurumlar açarak alınan patentler üzerinden fırsatlar yakalayabilir veya sıkıntılı ama geçmişin avantajına sahip şirketler alınıp ihya edilebilir. Yine eğitim-öğretim alanında saygın örnek modeller ortaya konabilir. (Tunç, 2010, s. 283).

2.2.6. Teverruk Uygulamasında Sınır

Katılım bankaları, müşterilerinin finansman ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli ara formüller üretmişlerdir. Bunlardan biri de teverruk uygulamasıdır.

Katılım bankaları teverruku, yeniden yapılandırma, bankalar arası likit yönetimi, yurt dışı fonlar, birey ve firmalara uygulanana murabaha kaynaklı teverruk şeklinde yoğun olarak uygulamaktadırlar (Sancar, 2019, s. 171).

Teverruk uygulamasını daha çok kredilerin yapılanmasında kullanan katılım bankaları, yurt dışında organize olan bu sisteme yüklü komisyon ödemektedir. Hem alısta hem de tekrar satısta komisyon dışarı ödenmektedir. Bu nedenle BİST bünyesinde alternatif bir piyasa oluşturulması teklif edilmiştir. Bununla hem komisyonlar ve ödemelerin yurt içinde kalması hem de işlemlerin daha kolay hale gelmesi hedeflenmektedir. Zira mevcut uygulamada teverrukla uygulanan yapılandırmalardaki kâr oranları normalden daha fazla olmaktadır. Zaten normal kredisinde güçlük çeken firmalar için bu hiç cazip olmamakta, yükünü daha da artırmakta ve yapılandırma mantığına ters düşmektedir (Kartal, 2018, s. 754-756).

Nitekim bu baptaki uygulamaları şer’i uyumlu ve şer’i esaslı iki mahiyette ele alan Habib Ahmed, şer’i/hukuki yönden şekil şartını taşıyan şer’i uyumlu ürünlerin sosyal hedeflere ulaşmada yetersiz kalacağını ama şer’i esaslı ürünlerin hem şer’i ilkelere uygunluk hem de sosyal kalkınma meyanında küçük işletmelerin ve dar gelirli kesimlerin ekonomik hayatını ikame ve güvene alma ihtiyaçlarını giderebileceğini belirtir (Habib, 2019, s. 116).

Dolayısıyla katılım bankaları da teverruka dayalı finans veya yapılandırma hususunu istisna olarak sınırda tutmalı asıl kâr oranlarında ve vadelerde yeni ayarlamalarla ödeme imkânlarını öne çıkararak yapılandırmaya yönelmelidir. Zira mevduat bankaları bunu rahatlıkla yapabilirken ve müşterilerine fırsatlar sunarken faiz olmayacağına kuşku olmayan kâr oranından fedakârlık ve tenzilatta bulunmak daha uygulanabilir bir alternatiftir. Faizler düştüğünde yapılandırma olacağını bilen müşteriler, katılım bankalarının statik durumu sebebiyle tercihte zorlanmaktadırlar. 04.10.2019 tarih ve 18 no’lu kararıyla BDDK, murabahada yapılandırma kapısını açmış olmakla birlikte bu makale tamamlandığında

uygulamaya henüz yansımamış olduğunu tespit ettik. Ancak son zamanlarda bir katılım bankası bunu uygulama kararı almıştır. Diğerlerinden de beklenmektedir.

Katılım bankaları, teverruk istisnasını kaide haline getirmemelidir. Nitekim organize teverruka cevaz vermeyen kurulların⁶ bu minvalde endişe taşıdıkları görülmektedir. Neticede bir meşakkat ve umumî ihtiyaç sebebiyle cevaz verme onu kendi miktarlarıyla sınırlamayı da ihtiva edeceğinden bu meşakkat ve ihtiyacı giderecek alternatifler veya çözümler bulunduğu artık o istisnai uygulamaya başvurmamak gerektiği unutulmamalıdır (Habib, 2019, s. 112-113). Nitekim Mecelle 'de 'Bir özür nedeniyle izin verilen şey, o özürün kalkmasıyla hükümsüz olur.'(Madde 23) kuralı vardır. Bu durumda uygulamada şer'i danışma kurullarından ziyade banka üst düzey yönetim ve karar merkezlerinin daha kapsamlı bir kontrol yetkisi vardır (Habib, 2019, s. 118).

Suzuki ve Dulal, murabaha ve teverruk şişkini piyasaların ne gibi ekonomik etkilere yol açacağına ilmi olarak incelenmesi ve eleştirilmesi gerektiğinin altını çizerler. Zira bunlar yüksek oranda yasal fonlar, haksız rekabet ortamları çerçevesinde ele alınmak durumundadır. Maruz kalınan zararın doğru aktarıldığına dair kuşku giderilebilmiş değildir. Aşırı risk, fırsatçılık ve garar da İslam iktisat anlayışının mahzurlu gördüğü hususlardır. Zira işlem masraflarını düşürmek adına ideal olan İslam iktisadı ilkelerinin İslami öz kaynak finansmanını değerlendirmede beklenen etkisi görülememektedir. Sözelimi venture capital ve mikro finans uygulamalarının kifayetsizliği, kısıtlılığı bunun göstergesidir. Bu kısıtlılık ve sınırlılığı aşmak için kanuni destek gerekmektedir (Suzuki, Dulal, 2018, s. 216-217).

Taqi Osmani'nin de belirttiği gibi modifiye edilmiş ikincil finans uygulamaları İslam iktisadının hedeflediği ekonomik modeller değildir. Bunlar geçici ve geçilmesi gereken uygulamalar olduğu unutulmaya yüz tutarsa hedefe ulaşmak ve asıl hedef olan müşareke, mudarebe vasıtalarını geliştirme imkânı kalmaz (Shaikh, 2010, s. 293).

Teverruk yoluyla finansman sağlama işlemlerinde üçüncü bir tarafın olması, malın fiziki tesliminde bir engelin bulunmaması, satıcının mülkiyetinde olan bir malın alınması gibi fikhî ölçülerin gözetilmesi konusundaki sorumluluk ilgili şahıs ve kuruluşlara aittir. Sonuç olarak en son başvurulabilecek bir çare olarak düşünülmelidir (MMFİR, 1999, s. 161-162; AAOIFI, md. 30-4/7).

Sancar'ın da dediği gibi faizin yerine tasarlanmış zorlama bir yöntemdir. Tüm finans gereksinimlerinde çözüm olacak bir ürün bulma imkânı olmadığından her alan için ayrı ürün düşünülmelidir. Bu hususta bankalar arası bir yardımlaşma fonu şeklinde "yeniden yapılandırma tekafül fonu" kurulabilir (Sancar, 2019, s. 186).

Son zamanlarda TKBB'nin, 29.07.2019 tarih ve 15 no'lu "Enflasyona Endeksli Hesaplar" başlıklı kararıyla ödeme gününde enflasyon farkının ilavesiyle tahsil edilen karz imkânını getirmesi teverruka olan ihtiyacı daha azaltacak olumlu ve önemli bir adım olarak

⁶ İslam Fıkıh Akademisi (Mecamu'l-Fıkhi'l-İslami) bunların başında gelir.

değerlendirilebilir. Ancak uygulamada masraflarla bu geri dönüşün şişirilmemesi önem arz etmektedir.

2.3. Yasal Hususlarla İlgili Öneriler

2.3.1. Kanun Yapıcı ve Denetleyici Birimlerin Faizsiz Sistemin Önünü Açacak Hukuki Düzenlemelere İkna Edilmesi

Katılım bankaları, BDDK denetimine tabi bankalar kanununa göre kurulmuş müesseselerdir. İlke olarak faizsiz esasa göre çalışmakta olmakla birlikte sözleşmelerinin içeriği itibarıyla diğer finans kurumlarının tabi olduğu hükümlere tabidirler. BDDK'nın kanun ve yönetmeliklerinde diğer bankaların tabi olduğu bir kısım şartlara tabi olan katılım bankalarının faizsiz usûl ve uygulamaya yönelik kanuni düzenlemeye acilen ihtiyacı vardır. Hem faizsiz çalışma ilkesi tanınıp hem de faizli sözleşme yapma tuhaflığı yaşanmaktadır. Katılım bankaları ise bu konuda "kanun böyle" diye gevşek durmaktaydılar. Ancak yeni süreçte kanuni düzenleme adımları atılmaya başlandı. Bazı tebliğler yayınlandı. Bütüncül bir kanun çıkana kadar en azından katılım bankalarının geçici bir tedbir olarak sözleşmedeki fasid maddeleri izale edecek bir "adi sözleşme" metnini devreye sokmaları düşünülmelidir.

Faizsizlik ilkesinin gerektirdiği husus, kendine özgü kavramların kullanılması, farklılığı ve özgünlüğü öne çıkaracak yasal ve tatbiki adımlar atılmasıdır (Tunç, 2010, s. 281). Malezya ve Birleşik Arap Emirliklerinde şer'i kurul kararları mahkeme ve hakemlik işlerinde bağlayıcı sayılmaktadır. AAOIFI 1'de, 2. Bölüm'de bunu önermektedir. Güven ve tutarlılık için bu gereklidir (Güney, 2015, s. 66).

Kanun çıktığı takdirde faizsiz banka mantığı ve esası üzere çalışan ve denetlenen yeni bir mevzuata kavuşulmuş olacaktır. AAOIFI no. 1, 2. Bölüm'de İslam Fıkıh Akademisinin de, 2009 tarih ve 177 no'lu kararında belirttiği gibi şer'i danışma kurulunun hem danışma hem gözetleme hem de denetleme görevi üstlenmesi gerekmektedir. Bunun için de şer'i danışma kurullarının ayrıntılı, gerekçeli fetva, denetim ve inceleme raporları vermesi gerekir. Kamuoyunun bilgilendirilmesi ve güvenin sağlanması bu raporlara bağlıdır (Güney, 2015, s. 66).

Nitekim BDDK'nın 22.02.2018 tarih ve 7736 sayılı kararıyla yakın zamanda Katılım Bankaları Birliği bünyesinde bir danışma kurulu oluşturulmuştur. Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan iki temsilci de bu çalışmalara katılmaktadır. 02.04.2018 tarih ve 253 sayılı TKBB'nin yayınladığı tebliğle Danışma Kurulu'nun düzenlenmesi için önemli bir adım atılmış olmakla birlikte danışma kurulu kararlarının tavsiye mi bağlayıcı mı olup olmadığı, BDDK'nın komite tarafından alınan kararlara katılım bankalarının uyması kararı çerçevesinde yaptırım sorunu da netleştirilmelidir. Her ne kadar TKBB Yönetim Kurulu'nun 27.06.2018 tarih ve 260/2 sayılı kararı ile iç yönerge hazırlanmış olsa da kadro olarak mevcut merkezi danışma kurulunun bu işler için yeterli sayıda yeterli zaman tahsis edecek bir kadroya sahip olması hususu yönergede ayrıntılı ele alınmalıdır.

AAOIFI-5, 3. kısımda şer'i gözetimin üçüncü kişilere tevdisini yasaklamaktadır ki bu da bağımsızlık hassasiyetindedir. Ayrıca şer'i danışma kurulları için alanda yetişen yeni

uzmanlara ve uzmanlar karmasına yol açılmalı saygıdeğer ve tecrübeli sabık uzmanlar her kurula ve her konuya bağlanarak yıpratılmamalıdır. Mesela Malezya'da aynı sektörde bir katılım bankasında şer'i üyeliği olan kimsenin başka bir bankaya atanması yasaklanmıştır (Güney, 2015, s. 63-64; Ebu Zaid, 2016, s. 231) Sadece iç bünyede danışma ve denetimle iktifa etmek hedefler için kâfi değildir. Su-i zan, ve töhmetten uzak durmak için bağımsız danışma ve denetim şarttır. Ebu Zaid, bunun için şer'i danışma birimi üyelerinin akreditasyon edilmesini önermektedir. Her dini ilimlerde uzmanlaşan değil ilgili alanlarda ve iktisadi ilimlerde yeterli alt yapısı olanlar akredite edilecektir. Bu iş özel alan bilgisi gerektiren mahiyette olduğundan her dini ihtisasa uygun değildir. Şer'i danışma kurulu üyeleri bankacılıkla ilgili başka üst kurullar tarafından da seçilip atanabilir (Ebu Zaid, 2016, s. 230). Ebu Zaid, bunun dışında küresel ölçekte uluslararası şer'i danışma komitesi de kurulabileceğini belirtir. Bu iş, OIC (Organization of Islamic Cooperation) tarafından organize edilebilir. Bu komite, İslami bankalar için bağlayıcı olacak, uygunsuz işlemleri ilan edip mani olabilecektir. Bu durumda çok etkili bir tutarlılık sağlanabilir (Ebu Zaid, 2016, s. 232).

BDDK, 2019, madde 5'te de bir kişinin en fazla iki bankanın danışma komitesinde olabileceğini karara bağlamıştır. Yine BDDK, 2019, madde 7'de bankaların iç bünyesindeki danışma komitelerinin aldıkları kararları merkezi danışma kuruluna periyodik olarak raporlaması istenmiştir. Ayrıca bankaların müşterilerini faizsiz bankacılık hususunda bilgilendirmesi, müşterilerin danışma komitesine itiraz başvuru hakkı da düzenleme cetveline alınmıştır. Bu bağlamda katılım bankalarının faizsiz çalışma ilkelerinin yasal alt yapısı için önemli adımlar atılmaya başlanması sevindirici olmakla beraber uygulamada eksiklik ve aksaklıkları telafi için BDDK ve TKKB meseleleri yakından takip edip gerekli adımları atmalıdır (Kartal, 2019, s. 101-105).

SPK da, kurumsal yönetim ilkeleri 4 başlık altında düzenlenmiştir. Pay sahipleri, kamuyu aydınlatma- şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu. Özellikle yönetim kuruluna dâhil edilecek bağımsız üye ile ilgili ölçüler, 11/2/2012 tarihli ve 28201 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan tebliğle netleştirilmiştir. (Dinç, 2016, s. 94)

Esasen katılım bankaları da diğer bankalar gibi BASEL kararlarına göre bankacılık işlemleri, muhasebe, piyasa işlemleri, borç yükleri, sermaye ve ihtiyat dengesi, likit ve piyasa riskleri vb. açısından kanuni olarak denetim altında olduğuna göre (Türkiye'de BDDK bünyesinde) bu denetimin faizsiz çalışma ilkelerine göre şekillenmiş katılım mantığı çerçevesinde bu alana özel geliştirilmesi de mümkündür. Nitekim bu işin büyük krizler yaşanıp bedeller ödendikten sonra daha düzenli ve etkili denetleme mekanizmasına dönüştüğü malumdur.

Yine bu hususta katılım bankalarıyla merkez bankaları arasındaki önemli bir sorun olan likit tutma ve ihtiyat oranlarının diğer bankalarla aynı yönetmeliğe tabi kılınmasıdır. Uygulama ve ürün farklılığı olduğundan bu hususun gözetilmesi isabetli olacaktır. Yine ihtiyaç anında merkez bankasındaki finansa ulaşmanın zorluğu ve burada tutulan likitin işletilme mahiyeti de önemli bir sorundur. Bu durumda merkez bankasıyla katılım bankaları arasında mudarebe, müşareke gibi meşru akitlerin inşası mümkün olmalıdır. Nitekim Bangladeş ve Moritanya

Merkez bankaları bunu uygulamış ve taraflar, bu fondan kâr elde etmişlerdir. Diğer taraftan merkez bankaları cezai işlem durumunda katılım bankalarına faiz cezası yerine ihtiyat payından kesme cezası verirse faizsizlik ilkesiyle uyumlu bir durum olacaktır (Ani, 2020). Ayrıca merkez bankaları, reeskont uygulaması karşılığında katılım esasına uygun sukuk ve murabaha senetleri çıkarabilir. Faizsiz çalışma ilkesinin gereği ihtiyat payları karz/emanet hesabında değil câri hesapta tutulmalıdır. Finans hayatının bir parçası olan katılım bankaları hususunda merkez bankalarının faizsizlik ilkesine uygun ve kolay uygulama kanalı açması tabii olandır (Sad, Beni Halid, 2014, s. 11-17).

Elbette diğer bankalar gibi katılım bankalarının da merkez bankasıyla koordineli çalışması kaçınılmaz bir durumdur. Ancak gerek kanunlaştırmada gerek muhasebe uygulamalarında faizli bankacılık kalıbının katılım bankacılığı bedenine uymadığı birçok alan olduğu muhakkaktır. Bu nedenle İslam iktisadına uygunluk için yeni düzenlemeler gerekmektedir. Elbette bu hususlar bir tuşla olacak işlerden değildir. Ancak adımların buna göre atılması önemlidir (Salah, 2019, s. 31). Ayrıca merkez bankalarının ticari riskler barındırması sebebiyle katılım bankalarına ne kadar destek vereceği açıkça tartışılmış değildir. Bu nedenle faizsiz finans piyasasının dengeli hale gelmesi ve bağımsız etkin denetimli bir yapıya kavuşması zorunludur.

Ayrıca Uluslararası İslami Puanlama Kurulu/IIRA (el-Vekaletü'l-İslamiyyetü'd-devliyye li'ttasnif), bankaların faizsizlik ilkelerine uygunluğunu ölçen puanlama sistemi getirmiş ve hizmet kalitesi ve standardı için ölçü ortaya koymuştur. Bu tür puanlama sisteminin faizsiz çalışma ilkelerindeki hassasiyete destek vereceği açıktır. (Kızılkaya, 2012, s. 142)

2.3.2. Fetva Organlarının/Heyetlerinin Durumu

a. Önemi: Şer'i danışma ve yönetim sistemi, İslami bankacılığın kendine özgü ana unsurudur. Şer'i uyumsuzluk riskini önlemenin yolu budur. IFSB 3 ve 4, şer'i ve kurumsal yönetim ilkelerini belirlemiştir. Yasal, operasyonel ve yönetim riskleri ele alınmış fetvada gereksiz ve yersiz teşeddüt riski, fetva çatışmaları riski, standart dışı uygulamalar ve şer'i ahkama muhalif uygulama riskleri tanımlanmıştır. Bunlar ciddi itibar ve güven kaybı getirebilecek en öncelikli tedbir alınması gereken risklerdir (Güney, 2015, s. 49-56). Tabi ki bu heyette sadece dini alan uzmanı değil iktisat ve hukuk uzmanları da istihdam edilmelidir. Zira küresel ve karmaşık iktisadi hayatta sürekli bilgi ve tecrübe alışverişi gerekmektedir. Hatalı fetva ve beyanların çoğu yanlış anlama veya yetersiz tahkikler sonucu oluşmaktadır (Ebu Zaid, 2016, s. 231-232). Ayrıca sektör temsilcileri de buraya dâhil edilebilir (Aslan, 2012, s.122).

Ayrıca bu standartların yanı sıra ulusal danışma kurulu örgütleri de bulunabilmekte bunlar, Malezya, Pakistan, Sudan, Endonezya örneğinde olduğu gibi meşruiyet uygulamasında yetki, gözetim ve denetim açısından otorite kabul edilmektedirler. Bunun yanı sıra kurum içinde oluşturulan fetva komiteleri de hem şer'i çözüm hem denetim hem de kâr dağıtımıyla ilgili istişare ve uygunluk, zekât, sosyal hizmetler, kirli gelirin tasfiyesi, personel eğitimi gibi işlerde görev üstlenmektedirler. (Dinç, 2016, s. 88,89) Ancak Türkiye'de de görüldüğü gibi kurum danışma komiteleri, görev ve yetki bakımından bir standarda bağlanmış değildir. Bu nedenle

oluşturulan merkezi danışma kurulunun bu yeknesaklığı sağlamada önemli bir görev üsteleneceği aşikârdır (Dinç, 2016, s. 97).

Faizsiz bankacılık piyasasında Londra ve Malezya, şer'î danışmanlık için kalifiye eleman yetiştirmeye yönelik programlar düzenlemektedir. Londra faizsiz finans merkezi olmak için önemli adımlar atmaktadır. Bu konuyu hem politik hem de iktisadi olarak takip etmekte ve programlar düzenlemektedir. Malezya da bu iş için ciddi fonlar ayırmaktadır. Malezya, International Center for Education in Islamic Finance (INCEIF) adlı kurumla bu alanda çalışmalar yürütmektedir. (Kızılkaya, 2012, s. 143) Bunun gibi birçok ülkede bu işler mevzuatla düzenlenirken Türkiye'de mer'î hukukla danışma kurulları arasında bir bağ oluşmadığından danışma kurullarının kararları, paralel çözüm şeklinde devreye girmekte ve uluslararası alanda referans oluşturamamaktaydı. Bunun sonucu bu kurullar, hukuki anlaşmazlıklarda bir referans olmadıkları gibi sonuçlarla ilgili sorumlu da değillerdi. (Dinç, 2016, s. 84) Dünya finans piyasasında üst lige çıkmak isteyen ülke stratejisi açısından bu hususların mevzuatla düzenlenmesi çok önemli bir konudur. Bu nedenle BDDK'nın düzenleyici girişimi çok isabetli bir adım olmuştur.

b. Usûlü: Faizsiz Finans Standartlarında belirtildiği üzere bankalar kendi bünyelerindeki danışma organının kararından ziyade muteber fetva kurullarının kararlarını öncelermelidir. Zira bu kararlar birçok fakih ve iktisatçının çalışmaları ve değerlendirmeleri sonucu oluştuğu için efdaliyet kesp etmiştir. Ancak hususi danışma organının muteber delillere dayalı bir uygulaması varsa ya da fetva kurulunun kararı ittifakla değil çoğunlukla alınmışsa veya bu hususta fikhî kurul meclislerinde olmayan muteber âlimlerin muhalefeti biliniyorsa hususi bir konuda bu kararın dışındaki görüş gerektiğinde alabilir. Neticede icma olmadığından bazı kararların tadili yaşanabilmektedir. Ayrıca cevaz verilen her hususu tatbik etmek de zorunlu olmayıp banka idaresi, maslahata binaen cevazı terk edebilir. Yine muayyen bir mezhep üzerinde fetvaya fetva heyetini zorlamak da olmaz. Ancak kanunlaşan bir mezhep görüşü varsa bu iltizam edilir. Delilsiz mücerret görüşle fetva verilmemelidir.⁷

Fetva heyetleri, suiistimal edilebilecek fetvalar hususunda ya tevakkuf etmeli ya da şartlarını çok net belirleyerek "bu şartlara uyulursa caiz" demekten ziyade "bu şartlara uyulmazsa caiz değil" ifadesini kullanmalıdır. Zira caiz ifadesi görüldüğünde şartlar üzerinde yersiz tevil algısı oluşabilmektedir.

Bu hususta sadece yurt içi değil yurt dışındaki belirli başlı katılım bankaları fetva heyetleriyle de irtibata geçilerek bir platform oluşturmak gereklidir. Bu hususta devletlerin ilgili mercileri kanunla bu birliğin aldığı kararları tatbik ettirebilir. Zayıf unsurlara, hile ve ruhsatlar paketine dayanan fetvalar, iyi/ kaliteli fetvaları işlevsiz hale getirir. Karadağ'ın ifadesiyle Mer'î kanunların bile kabul etmeyeceği hileleri, şer'î fetvaları aracı ederek yerleştirmek Hakkın rızasına ne kadar uyar! Sonra bu tür hileler mahkeme işi olsa mahkeme için dinin kuralı hakkında kabul edeceği bir esas bırakmaz. Sonuçta diğer mevduat bankalarından bir fark

⁷ Ayrıntı için bkz. Faizsiz Finans Standardı (AAOIF.) 29, Faizsiz Finans Kurumlarında Fetva İlkeleri ve Fetva Ahlakı.

kalmaz (Karadağı, 2020). Sonuçta muameleler ne kadar paradan para kazanmaya yaklaşırsa faize o kadar yaklaşılmış olur. Bu durum ise faizin yasaklanışındaki gayeye darbe vurur.

c. Fetvalar Çatışması: Farklı hal ve şartlarda verilen fetvalar yeterince tahkik edilmediğinde fetva karmaşasına sebep olabilir. Fetvaları müteşeddit, mütesahil ve dengeli orta tarz olarak kategorize etmek mümkündür. Müteşeddit fetvalar teşebbüs ruhuna sekte vururken dinin doğru anlaşılması hususunda da sorun olabilmektedir. İctihadî hükümler kendi bağlamları içerisinde değerlendirilmezse, dinî ahkâmın taşıdığı makasîd göz ardı edilirse, dinin basiret üzere anlaşılmasının önüne geçilme tehlikesi baş gösterir (Bağdadi, 1996, c. 2, s. 140-142). Tabii ki müteşedditten kastımız gerektiğinde tercih edilebilen ihtiyatlı fetva değil; zaman, hal, durum ve şartlar itibarıyla vakıayı yansıtmayan veya yersiz kullanılan yahut ta yanlış yorumlanan fetvalardır. Kızılkaya, şer'î danışma kurullarının genel olarak benimsediği ihtilafli meselelerde şaz olmadığı sürece insanların yararına olan görüşle amel edilmesi ilkesinin iki yönden açık kapı bıraktığına dikkat çeker. Buna göre, bu ilke çerçevesinde alınan bazı kararlar kısa süre sonra bazı zararlara yol açabilmekte bu sebeple bu görüşten rücu edilmektedir. Diğer sorun ise, bu görüşlerden birini klasik metinlerden alıp tercihle ilgili sabit bir yöntemin olmaması, sistematik bir teorinin gelişmemesine sebep olmaktadır. Bu sebeple sistematik standartlar üzerine yoğunlaşılması önem arz etmektedir. Kızılkaya, danışma kurullarının fetvalarda bilhassa hadislere literal yaklaştıklarını makasîd, meselenin ruhu, bağlamı ve örfi durumları gözden kaçırabildiklerini vurgular. Bu tür yaklaşımda yeni ortaya çıkan muamele ile klasik metinlerdeki işlemin tamamen örtüştüğü varsayılarak hukuki bir perspektifle genel makasîdın göz ardı edilebildiği ve tutarsız sonuçların çıkabildiği görülmektedir. Ayrıca şartların zorlamasıyla hileli çözümlerle ilgili eleştirilere zemin oluşturan durumlar ortaya çıkabilmektedir. (Kızılkaya, 2012, s. 145,146) Gerek bankanın genel hedeflerine bağlı olmak durumunda kalmaları gerekse zaruret, ruhsat, maslahat, kolaylaştırma gibi kavramlara çokça başvurulması danışma kurullarının bu tür hatalara düşmesinin temel sebepleri olduğunu belirten Kızılkaya, bu tür kavramların bağlamından koparılarak kavramlarla varılmak istenen amaçlardan uzaklaştıran uygulamalara zemin hazırlandığına dikkat çeker. Bu nedenle zaruret-ruhsat hükümlerinde sınırların çok net çizilmesi, zarurete gerek bırakmayan durum açığa çıkınca hemen yeni duruma uygun fetvanın şekillenmesi gerekmektedir. Aksi halde ruhsat, azimet konumuna getirilmekte zaruret de devamlı olarak algılanmaktadır. (Kızılkaya, 2012, s. 146,147)

Bu tür fetva çatışmaları operasyonel riski getirebildiğinden bu risk, İslami meşruluk riski olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle uluslararası uyumun sağlanması için standartlar geliştirilmiştir. (Dinç, 2016, s. 85)

Karafî, sadece nakillere bakarak selefin ve Müslüman âlimlerin maksatlarını anlamadan sırf bir gruba mensubiyet hamasetiyle, “filan âlimin kitabında kaydedilmiştir” diye, o âlimin zamanın şartlarını dikkate alarak bu görüşe varmasını dikkate almada taassupla o görüşte diretilmesini eleştirmiştir (Karafi, c. 1, s. 321). Bir müçtehidin görüşüne tâbi olarak bir akdin sahih olduğuna itikat ettiği için uygulayan kimsenin kazandığı mal helal olur. Bilahare bu içtihadın hatalı olduğunun zahir olmasıyla o maldan elde ettiği kazançları elden çıkarması

gerekmez. Gerekli olan artık o muameleyi terk etmesidir. Zira tevil günahı düşüren bir özürdür. Ancak tek şart, bu tevilin bir delile dayanmış olmasıdır (İbn Teymiyye, 2005, c. 29, s. 413; Baz, 1998, s. 113-114). Çok zayıf bir görüşe dayanarak usûle aykırı bir şekilde haramlığında ittifak edilmiş olan hususlara muhalefet etmemek kaydıyla müçtehitlerin haram ve helallüğünde farklı görüşlerinin olması o meselenin haramlığının katî olmadığını gösterir. Zira haramlık tevil ihtimali taşımayan katî bir nassla veya icma ile yahut ta açık, evla ve denk bir kıyasla sabit olur. Tevil ihtimali olursa haramlık derecesinden kerahet derecesine düşer (Büceyrimi, 1995, c.1, s. 406; İbn Teymiyye, 2005, c. 29, s. 315).

Mütesahil fetvalar ise, muamele ile ilgili şartları dikkate almayan uygulamalara kapı aralamakta, dinen mahzurlu alanlara düşürecek şekilde şartlar, tedahül ya da ihmal edilmektedir. Şartlara, dayanılan temellere ve uygulanan mahalle uygun keyfiyet doğru tespit edilmezse faiz, kumar, garar gibi dinen sakıncalı hususlara düşülmesi kaçınılmazdır. Organize teverruk, yatırımın aslını ve getirisini garanti eden (üçüncü taraf hariç) yatırım sukuku, menkul kıymet üzerinde murabaha, temlikle sonuçlanan kiralamada kira konusu mal helak olsa da taksit ödeme şartını ileri sürmek gibi hususlar bu tür tesahüle örnektir.

Bu nedenle Karadağî'nin de belirttiği gibi orta yol ve itidal çizgisi takip edilmeli, adalet, ölçü ve denge, hakkaniyet, külli makasid, cüzî konularla ilgili meâlat fıkhu denilen asıl maksat ve gaye gözetilmelidir. Ayrıca fikhî hükmün vakiâyaya uygun tatbiki ve tenzili çerçevesinde insanlara kolaylaştırma yolu takip edilmeli ama bunu yaparken de usûl ve ilkelere aykırı bir ruhsatlar ve hileler paketi oluşturmamalıdır (Karadağî, 2020). Ancak dinin maksadına aykırı düşmeyen ruhsat ve çözümlere elbette başvurulabilir, başvurmak gerekir. Ancak bu tür başvuruların bağlamı, geçici olup olmadığı, uygulama şekli, sınırları çok net ve ayrıntılı tespit edilmeli, hatalı sonuçların önü alınmalıdır.

Esasen bazı âlimlerin belirttiği gibi tek tip bir görüşü dayatmak yerine (Salah, 2019, s. 31) zaman, şart, durum ve hallere göre farklı bölgelerde ama belirli standartlar çerçevesinde farklı içtihatlardan yararlanmak daha esnek bir iktisadi uygulama alanı sunacaktır. Ancak bunun bir standarda oturtulmaması halinde uygulama anarşisi toplumdaki yanlış algıları güçlendirmeye sebep olacaktır. Sonuçta insanların kafasındaki karmaşa ve kuşkuvarın giderilmesi için fetva çatışması ve ölçüsüz fetva beyanlarından kaçınmak gerekmektedir. Nitekim son zamanlarda birçok yazar İslami bankacılığın etik ve ahlaki durumu konusunda yazılar kaleme almaktadırlar. Burada yazarlar, sadece fetva gereksinimlerine uyma ötesinde sosyal adalet sorumluluğu üzerinde durmaktadırlar. Bu durumda İslami Fıkıh Akademisi, AAOIFI, IFSB gibi standartlar temelinde hareket etmek gerekir. Ancak hazırlanan sözleşmelerde şekil şartı yanında öz, mana şartı gözetilmeli maksadı yansıtacak ruh ihmal edilmemelidir (Ebu Zaid, 2016, s. 231-232).

Sonuç

İslami açıdan mahzurlu alanlara bakıldığında faiz, haksızlık yapma, garar, gabn-ı fahiş, malik olunmayan veya teslimi mümkün olmayan şeyin satımı ve borçların satımı ile sınırlı olduğu görülür. Yani bunların dışındaki alanlar mubah alanları oluşturur. İslami kurallara uygun

hareket eden katılım bankaları, makasıdu'ş-şeria denilen dinin gözettiği makasıdıla ilişkili olup bu maksatları gerçekleştirmeyi hedeflemek durumundadır. Bu hedeflerden biri de fakru zarureti yenmek, yeryüzünü mürüvvet üzere yaşanacak hale getirecek iktisadi kalkınmayı sağlamak ve yeryüzünü imar etmektir. Zira bu yeryüzü insanlığa imtihan için bahşedilmiş ve çeşitli nimetlerle donatılmıştır. Bu durumda onu Allah'ın muradı doğrultusunda iyilik ve güzellikle değerlendirmek gerekir.

Küresel liberal ve kapitalist dünya piyasasının karşısına İslam'ın hassasiyetlerini taşıyan bir piyasa oluşturulması en öncelikli farz-ı kifayedir. Katî bir maslahatı içerir. Devletler, kurumlar ve tüm fertler bundan sorumludur. Bu gerçekleştirilmediği takdirde faizci piyasa ekonomisine mahkûmiyetten kurtulmak mümkün değildir. Bunun yolu batı piyasasını olduğu gibi taklidi bırakıp inovasyonla bizim ürünümüz olan bize uygun finans modelleri geliştirmektir. İnovasyondan kastımız piyasada zaten bunalımın kaynağı ekonomik bir sistemin dayatmaları değil hal, durum ve şartları dikkate alan özgün faizsiz modelin ortaya konulmasıdır.

Önemli olan mevcut şartların getirdiği aksaklıklara rağmen iyileşme, hedefe odaklanma ve yasal zemini uygun hale getirme gayretinin olmasıdır. Zira uygulama alanında eğer dinin temel iktisadi ilkeleri göz ardı edilir, ihmal edilir veya yanlış tevillerle tersyüz edilirse bu durumda faizli kurumlarla fark kalmaz. Fark kalmayınca da zaten teknik alt yapısı ve müşteri potansiyeli yüksek olan bu kurumlara alternatif olma iddiası boşa çıkar. Dünyanın serveti faiz sebebiyle heba olurken eğer bu tedbirler alınmazsa ne kadar büyüye de faizsiz finans modelinin istikbali parlak olmaz. Bu hususta tüm yetkili merciler, bankaların idareleri, ilmî heyetler, ticaret birlikleri ve odaları vb. sorumluluk sahibidir. Ancak Müslüman halk da sorumluluktan muaf değildir. Zira İslami bankacılık Müslüman halkın omuzunda yükselecek ya da düşecektir. Araştırma, geliştirme, üretme, dürüstlük, vefa, sadakat vb. hususlarda yığın ya da bitkin olan bir toplumla İslami hassasiyete sahip müesseseleri yükseltmek mümkün değildir. Yapılması gereken toplumdaki faizsizlik bilincini artırmak, İslam iktisadının farklılığını uygulamada kafa karıştırmayacak tarzda yansıtmak, kalkınma modellerinin önünü açmaktır. Müteşebbis, tüccar, birey, banka, topyekûn birbirini teşvik eden ve denetleyen bir sosyal sorumluluk üstlenmelidir.

Faizli sistemler sürekli kriz üretirler. Zira kapitalist sistem sürekli tüketime yönlendirmek ve kazanmak esasına bağlı olduğundan krizleri de sürekli ve yıkıcı olur. Tüketimin çeşitli saiklerle azalması durumunda tüm toplum ve devletler etkilenir ve sarsılır. Özellikle türev ürünlerin alabildiğine arttığı günümüzde evrak üzerinden gerçek değer kat be kat fazlasıyla aslı olmayan ekonomik göstergeler patladığında iktisadi hayatın nasıl felç olduğu tecrübe edilmektedir. Bunun alternatif, tedavisi İslam iktisadındadır. Bu manada katılım bankacılığı ve İslami finans modelleri ancak insanların ahlaki sorumluluk sahibi olmaları, ekonomik faaliyetlerde hem bankaların hem de müşterilerin adalet, hakkaniyet, dayanışma ve doğruluk ilkesine bağlılıkları ölçüsünde istikrar, huzur ve başarı yakalayabilir. Elde sihirlili bir değnek olmadığından işin özüne, felsefesine ve değerlere uygun davranılırsa netice alınabilecektir. Bu husus duygusal hislerle tek başına başarılamaz. Ekonomik hayat hayatın bir parçasıdır ruhî, aklî, ahlakî hayattan asla bağımsız düşünülmemelidir.

Sistemin gelişmesi bunu çok iyi anlamaya, planlamaya, sağlam esaslara oturtmaya ve insanlara iyi tanıtmaya bağlıdır. Ferdi veya mahallî kurumsal hatalar sistemin bütününe engel olarak ileri sürülmemeli, sistemi geliştirebilecek çaplı donanımlı insanlar buraya kazandırılmalıdır.

Kaynakça

- Aktepe, İ. E. (2014), *Sorularla Katılım Bankacılığı*. İstanbul: TKBB.
- Alharbi, A. (2016). Development of Islamic Finance in Europe and North America: Opportunities and Challenges. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, Vol. 2, Issue. 3, pp. 109-136.
- Alpun, M. E. (2017). *Bankacılık Sistemi İçerisinde Katılım Bankacılığının Yeri ve Katılım Bankacılığının Güçlü ve Zayıf Yönleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Ani, K. (2020). Mehâtir ve tahdîdâtü idâretü's-suyûle fi'l-mesârifi'l-İslamiyye. <https://www.aliqtisadalislami.net> , 25.02.2020.
- Arslan, C. (2016). *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Kriterlerine Göre Mevduat ve Katılım Bankalarının Karşılaştırılması (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Gazi Üniversitesi Ankara.
- Aslan, H. (2012). *Alternatif Bir Yatırım ve Finansman Aracı Olarak Sukuk: Yapısı, İşleyişi ve Türkiye Piyasası İçin Öneriler (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi İstanbul.
- Atılğan, Ş. H. (2009). *Türk Banka Hukuku'nda Katılım Bankacılığı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Sakarya Üniversitesi.
- Bağdadî, E. B. (1996), *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, Thk. Ebû Abdurrahman-Adil b. Yusuf el-Azâzî, Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî.
- Bayındır, S. (2007). Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları ve Fıkıhtaki Yeri. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, ss. 250-273.
- Baz, A. A. (1998), *Ahkâmü'l-mâli'l-haram*, Ürdün: Dâru'n-nefâis.
- Biriz, N. (2016), *Bireysel Bankacılıkta Geri Ödenmeyen Krediler Sorunu ve Bir Katılım Bankası Örneği (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Büceyrimi, S. M. (1995), *Tuhfetü'l-Habib alâ Şerhi'l-Hatîb*, Beyrut.
- Diñç, Y. (2016). Katılım Bankalarının Danışma Kurullarının Kurumsal Yönetim Unsuru Olarak Değerlendirilmesi. *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi* (2), 83-103.
- Durmuş, A. (2010). Modern Bir Finansal Araç Olarak Sukûk ve Fıkhî Açından Tahlîli. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı.16, ss.141-156.
- Durmuş, A. (2015, Ekim). Döviz Vadeli ve Emtia Vadeli İşlem Sözleşmeleri. *II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi*, Konya: Konya Ticaret Odası.
- Ebu Zaid, A. (2016). The internal challenges facing Islamic finance industry. *MPRA. International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, Vol. 9, No. 2, pp. 222-235.
- Ebu Zeyd, A. (1981), *ed-Devru'l-iktisadî fi mesarifi'l-İslamiyye beyne'n-nazari ve't-tatbîk*, el-Ma'hedi'l-Âlemi fi'l-fikri'l-İslami.

- FBS (AAOIFI), *Finans Kuruluşları İçin Faizsiz Bankacılık Standartları*. (2012), (trc. İ. Emin Aktepe, Mehmet Odabaşı), İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları.
- Güneş, İ. (2014). *İslam (Katılım) Bankalarının Sorunları ve Verimlilik Analizi: Türkiye-Malezya Örneği (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Celal Bayar üniversitesi, Manisa.
- Güney, N. (2015). İslami Finansta Şer'i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış. *Türkiye İslam İktisatı Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, ss. 45-69.
- Habib, A. (2019). Şeriatın Maksatları ve İslami Finans Ürünleri: Değerlendirme İçin Bir Çerçeve. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, c. 2, ss.111-120.
- Hazıroğlu, T. (2016). Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 2(1), 119-132.
- Heyet, (1981), *Takvîmu'l-Cevânibi'l-İdariyye li'l-Mesârifil-İslamiyye*, İktisatçı, Bankacı ve Fakihlerden Oluşan Heyet, el-Ma'hedi'l-âlemi li fikri'l-İslami.
- İbn Teymiyye, T. (2005), *Mecmuu'l-Fetâva*, Thk. Enver el-Bâz- Âmir el-Cezzâr, Mansûra: Daru'l- Vefa, Üçüncü Baskı.
- Kapıcı, N. (2018). *Katılım Bankalarının Murabaha İşlemlerinde Malın Kabzı Meselesinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Sakarya Üniversitesi.
- Karadağı, A. M. (t.y.) el-Hulûl ve'l-bedâilü's-şer'iyye li müşkileti'l-müteehhirât. Erişim tarihi: 12 Şubat 2020, <http://www.qaradaghi.com/chapterDetails.aspx?ID=636>.
- Karadağı, A. M. (t.y.) et-Tahaddiyât elleti tüvâcihü Meşariâ't-temvîli'l-mütevâfik mea's-şeriatil-İslamiyye. Erişim tarihi: 13 Şubat 2020, <http://www.qaradaghi.com/chapterDetails.aspx?ID=491>.
- Karadağı, A. M. (t.y.) Taaddüdü ciheti'l-fetvâ ve eseruhu alâ müstekbeli ameli'l-masrafî. Erişim tarihi: 13 Şubat 2020, <http://www.qaradaghi.com/chapterDetails.aspx?ID=533>.
- Karadağı, A. M. (2018), *Fıkhul-mizan*, İstanbul: Nida Yayınları.
- Karafi, Ş. (2007). *el-Fürûk envâu'l-bürûk fi envâil-fürûk*, yz, tz.
- Karakuş, A. (2016). Katılım Bankacılığında Dış Ticaret Finansmanı ve Ürünleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Kartal, M. T. (2018). Katılım Bankacılığında Kredilerin Yapılandırılması: Metal Borsası Perspektifinden Bir İnceleme. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* Vol. 7, No. 5.
- Kavakcı, S. & Cevherli, F. (2019). Türkiye'deki Katılım Bankalarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri ve Bu Projelerin Toplumsal İzdüşümü. *Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar II*, TKBB Yayınları.
- Keleş, Y. (2018). Kira Sertifikası İçerikli Yeni Akidler (Enerji-Tarım Kira Ortaklığı ve Altına Dayalı Kira Sertifikası). *Bilimname* 424268, ss. 79-119.

- Keleş, Y. (2019). Hisse Senedi Türleri ve Katılım Endeksi Kurallarının Fıkhî Açından Değerlendirilmesi. *Din İşleri Yüksek Kurulu Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı, (Menkul Kıymetler Borsası ve İslami Açından Değerlendirilmesi)*, Tebliğ, İstanbul.
- Kızılkaya, N. (2012). Modern Dönemde Faizsiz Bankacılık ve Fıkhî İşleyişi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* (20), 135-150.
- Kumaş, M. S. (2007). Faizsiz Bir Finans Yöntemi Olarak Venture Capital Sistemi ve İslam Bankacılığı ile Mukayesesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, ss. 279-298.
- Meni', A. S. (2010). es-Sukuku'l-İslamiye Tecavüzen ve Tashihen. *Cidde; Nedveti's-Sukuki'l-İslamiye*.
- MFI Kararât ve Tavsiyyât (1996). Hindistan: *Mecmau'l-Fıkhî'l-İslami*.
- (MMFİR), Heyet. (1991). *Karar bi-Şe'ni Hükmi Bey'i't-teverruk*. 1999, c. XII, ss. 161-162
- Naveed, A. L. (2015). Problems and Challenges Facing Islamic Banking. <https://www.researchgate.net/publication/290436019> , 25.02.2020.
- Özdemir, E. (2019). Katılım Bankaları Müşterilerinin Hizmet Kalite Algılarının Müşteri Tatmini ve Sadakati Üzerindeki Etkisi: Katılım Bankaları Müşterileri Üzerinde Bir Araştırma. *Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar II*, TKBB Yayınları.
- Sad, A. & Beni Halid, H. (2014). et-Tahaddiyât elletî tüvâcîhü mesârifu'l-İslamiyye müşkiletü's-süyûl enmûzecen. 1. *Ulusal Mali ve İslami Finans Sempozyumu*, Ürdün.
- Salah, F.A. H. (2019). *Bankacılık Inovasyonunun İslami Finansal Ürünlerin Gelişimine Katkısı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Sancar, M. A. (2019). Türkiye'de Teverruk ve Yeniden Yapılandırmada Teverruka Alternatif Bir Ürün Olarak Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu. *JIEF. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 5(2) 169-195.
- Shaikh, A. (2014). Analysis of challenges and opportunities in Islamic banking, Institute of Business Administration (IBA). *Int. J. Financial Services Management*, Vol. 7, Nos. 3/4, ss. 286-299.
- Suzuki, Y., & Miah, M. D. (Eds.). (2018). *Dilemmas and Challenges in Islamic Finance: Looking at Equity and Microfinance*. Routledge, London.
- Şahin, Y. (2019). *Katılım Bankacılığında Türev Ürünler (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Şebbane, M. C. (2016). *Âliyetu Tevzû'l-erbâh fi'l-Mesârifi'l-İslamiyye el-Filistiniye*, Gazze.
- TKBB. (2020). *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*. 08 21, 2020 tarihinde <https://tkbbdanismakurulu.org.tr/murabaha-standardi-calistayi-gerceklesti/> adresinden alındı.

- Tok, A. (2006). *Türk Hukukunda Katılım Bankalarının Fon Toplama ve Kullandırma İşlemleriyle Klasik Bankacılık İşlemleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tosun, T. (2015). *Ekonomik Krizler ve Katılım Bankacılığı: 2008 Krizi ve Türkiye Örneği (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Tunç, H. (2010), *Katılım Bankacılığı (Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması)*, İstanbul: Nesil Yayınları.

Extended Abstract

Looking at the historical process of participation banking, it should be considered as a newly developing system in today's economy. Although we encounter unique and various applications for financial activities in history, participation banking in today's banking format can be thought of as in its infancy. However, in this age where we have a very fast adventure, it does not take many years to start walking and running while crawling. As firm steps are taken with its infrastructure, principles and targets, the construction of a financial world in line with Islamic principles will accelerate.

The sensitivity and importance of the subject is better understood when considering the ways in which the dimensions of the subject are expanding. For this reason, we have taken care to take advantage of special studies dealing with current issues such as stock market, stock and interest. It is clear that in a world that is open to global influences such as banks, stock markets, export-import networks and e-commerce, it is no longer possible to tackle the usual reactions. What needs to be done is the realization of the original projects and institutions that carry the paint of Islam in the fields of education, politics, social services and economic areas, and the attempts to open the way for the society and to leave its mark on the era with quitting waiting at a stop of necessity.

Participation banking as an institution that acts in accordance with the basic principles of Islamic economics, as a structure that observes the limits of halal-haram, does not allow waste and luxury, adopts the principle of loyal and faithful partnership, It has to stand out as a structure that meticulously fulfills its duties other than zakat and zakat belonging to the property, which is the right of the needy due to its social duties. For example, for social activities, instead of traditional zakat and charity work, the researchers suggest that zakat should be made more organized and beneficial by drawing attention to the ancient connection of state organization.

Today, it is difficult to get to know the business, avoid being deceived or establish reliable and secure partnerships, especially in commercial activities.

Dividend partnerships should be considered as a good opportunity for those who keep their small capitals they have accumulated over the years in an unproductive state under the pillow, and who are also obliged to worship such as zakat and sacrifice, and who are deprived of benefiting from them.

The fact that this area is very low in terms of balance sheet should be evaluated by knowing that it has a growth potential when evaluated according to the share of participation banking in total banking.

If Islamic finance begins to appeal to the field of microfinance, it will gain a high reversible earning and penetration opportunity. Because the lacking labor market in developing countries creates opportunities in favor of micro finance due to high loan rates and instabilities.

Like this, macro-scale investments are of course important. Participation banking has a great expansion area with both macro and micro investments. In this respect, the expansion of participation banking and participation companies in the nature of specialization specific to each field provides opportunities for interest-free economics to come to the fore.

It will be beneficial to expand the instruments with good short-term returns. If the staff and administration are willing and produce quality concrete service, the customer will be satisfied. If the customer is satisfied, the loyalty and loyalty increase.

Our suggestion is that the real investment and production sector develop dynamic relationships with participation banks, and if necessary, participation banks can actually engage in innovation and production through companies by establishing companies or partners in certain areas. Thus, while participation banks maintain their main function of finance, they can also operate in certain real areas.

Of course, participation banks can make and do business organizations directly. Our intention here is more related to R&D studies. Because without innovation and originality, it has become difficult to take a place and develop in the world, which has become a global market. Therefore, participation banks investing in ideas and inventions in this field or expanding their investment areas will pave the way. Failure to do so will cause many Muslims to either disagree or less self-interested in participation banking.

Freedom is essential in any treatment that does not contradict the absolute principles and basic principles. The most crucial issue to be considered in this matter is not to overturn the conditions that religion has imposed for each contract and not drown the real market in absurd things. Instead, real and real investment and development moves in the fields of industry, agriculture, trade, arts, interests, services and rights should be developed at full speed for the benefit and gain of all segments.